

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Інституційні аспекти розвитку сучасної міжнародної торгівлі»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23м-1
ОПП «Міжнародна економіка та
бізнес»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Колесник О.Б.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент к-т екон. н., доцент
_____ Ілона АНДРОЩУК

м. Кропивницький

АНОТАЦІЯ

Інституційні аспекти розвитку сучасної міжнародної торгівлі. –

Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “магістр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У кваліфікаційній роботі доведено, що формування інститутів, які є одночасно і чинниками, і наслідками даного процесу, є логічним наслідком сучасних трендів світових політичних й економічних процесів, таких як інтернаціоналізація й інтернаціоналізація національних економік. Глобальна інституціоналізація міжнародної торговельної системи є закономірним й незворотнім, але не лінійним процесом. На основі ретроспективного аналізу було виділено чотири етапи глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи залежно від появи якісно нових змін в процесі трансформації інституційного глобального середовища. Це дозволило визначити головні досягнення, проблеми й шляхи завершення Дохійського раунду переговорів і переходу до нового (V) етапу глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи. Це може призвести або до більшої опори на СОТ як єдину платформу для країн, що розвиваються, для відстоювання своїх інтересів, або до збільшення кількості й ролі регіональних торговельних угод, що може частково нівелювати вплив країн, що розвиваються, на характер торговельних правил й формування дворівневої міжнародної торговельної системи. Проведений аналіз дозволив запропонувати методологічну базу для вимірювання впливу глобальної інституціоналізації в контексті ролі СОТ й створених в її рамках регіональних торговельних угод (РТУ) на зовнішню торгівлю країн.

Ключові слова: інституції, СОТ, міжнародна торгівля, регіональні торговельні угоди, зовнішньоторговельні відносини, міжнародна інтеграція.

ANNOTATION

Institutional Aspects of the Modern International Trade Development . – Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program " International Economy and Business " in the specialty 292 "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2024.

The qualification work proves that the formation of institutions, which are both factors and consequences of this process, is a logical consequence of modern trends in world political and economic processes, such as internationalization and internationalization of national economies. Global institutionalization of the international trading system is a natural and irreversible, but not linear process. Based on a retrospective analysis, four stages of global institutionalization of the international trading system were identified depending on the emergence of qualitatively new changes in the process of transformation of the institutional global environment. This made it possible to identify the main achievements, problems and ways to complete the Doha Round of negotiations and transition to a new (V) stage of global institutionalization of the international trading system. This may lead either to greater reliance on the WTO as a single platform for developing countries to advocate for their interests, or to an increase in the number and role of regional trade agreements, which may partially offset the influence of developing countries on the nature of trade rules and the formation of a two-tier international trading system. The analysis provided a methodological basis for measuring the impact of global institutionalization in the context of the role of the WTO and the regional trade agreements (RTAs) created within its framework on countries' foreign trade.

Keywords: institutions, WTO, international trade, regional trade agreements, foreign trade relations, international integration.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ	10
1.1. Теоретичні аспекти дослідження системи міжнародної торгівлі в умовах глобальної інституціоналізації.....	10
1.2. Передумови розвитку інституційної системи міжнародної торгівлі.....	22
1.3. Методичні аспекти дослідження взаємозв'язків процесів інституціоналізації міжнародної торгівлі та зовнішньої торгівлі країни.....	31
Висновки до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ	41
2.1. Тенденції розвитку системи міжнародної торгівлі в контексті розширення СОТ.....	41
2.2. Аналіз процесів лібералізації міжнародної торгівлі в системі регіональних торговельних угод.....	50
2.3. Оцінка ефективності глобальних процесів інституціоналізації міжнародної торгівлі в умовах викликів сьогодення.....	57
Висновки до другого розділу.....	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ	67
3.1. Пріоритети розвитку та регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах впливу глобальних процесів інституціоналізації.....	67
3.2. Напрями розвитку українського зовнішньоторговельного сектора в умовах євроінтеграції та членства в СОТ.....	75
Висновки до третього розділу.....	81
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. СОТ є важливим учасником глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи. Таким чином, членство в СОТ можна розглядати як «зовнішній якір» для створення інституційного середовища в рамках відповідних «правил гри», тобто нормативно-правових актів й суспільно прийнятих «моделей поведінки». Десятирічний досвід вступу України до СОТ дозволяє оцінити рівень впливу глобальної інституціоналізації на розвиток зовнішньоторговельного сектору України. Все це обумовлює актуальність теми даного дослідження.

Методологічним підґрунтям для аналізу розвитку міжнародної торговельної системи в контексті процесів глобальної інституціоналізації стали праці таких авторів, як П. Бергер, Т. Вайс, Т. Веблен, К. Ванграсстек, Х. Х. Уіпфлі, Р. Вілкінсон й В. Хаммер, В. Гамільтон, Віпфлі, І. Дженсен, К. Айрес, Т. Еггертсон, Дж. Овусу, С. Ізабель, М. Сухорукова, Р. Ріхтер, Д. Ходжсон, Е. Фуруботн, Г. Фролов, М. Холлерер, Х. Хан; найбільш повно теоретичні й практичні аспекти аналізу особливостей глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи здійснювали Дж. Андерсон, А. Бабетка-Харчук, Д. Акемоглу, Е. ван Вінкуп, К. Ван Гласстек, Ф. Вільгельмссон й інші вітчизняні й зарубіжні вчені, С. Джонс, А. Грейф, Д. Драцбург, Д. Квінн, С. Евенетт, Д. Лі, Д. Маркульєр, Р. Кокс, Л. Мартін, І. Мельниковська, О. Морель, Р. Метьюз, М. Олсон, А. Осай-Овусу, І. Осгуд, М. Петерссон, А. Роуз, Д. П'язоло, К. Родрік, Б. Сіммонс, Д. Трейо-Маттьюз, С. Черновіц, Р. Холл, Р. Швейкарт; П. Вільямс; серед вітчизняних дослідників, які вивчають місце України у глобальному процесі інституціоналізації міжнародної торговельної системи, - О. Амоша, А. Голіков, С. Беренда, Л. Григорова-Беренда, Н. Гончаренко, О.А. Довгаль, О. Зелінська, М. Дух, О. Іващенко, М. Кизим, Н. Казакова, В. Липов, А. Ляшенко, М. Лісовський, Н. Науменко, І. Матющенко, Ю. Макогон, В. П'ятницький, І. Тимошенко, Н. Резнікова, С. Циганов, С. Якубовський. Водночас той факт, що кількісний вплив глобальної інституціоналізації й

пріоритетних секторів на розвиток зовнішньоторговельного сектору України в контексті розвитку міжнародної торговельної системи, вступу до СОТ й партнерства з Євросоюзом є недостатньо дослідженим, зумовив вибір теми, мету й завдання кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних аспектів вивчення глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи й розроблення науково-практичних пропозицій стосовно пріоритетних напрямків розвитку зовнішньоторговельного сектору України в контексті вступу до СОТ. Відповідно до цілей дослідження в роботі ставляться і вирішуються такі питання:

Відповідно до мети дослідження в кваліфікаційній роботі поставлені й вирішені такі завдання:

Відповідно до цілей дослідження в роботі поставлено й вирішено такі **завдання:**

- систематизувати теоретичні аспекти аналізу розвитку міжнародної торгівлі в умовах глобальної інституціоналізації;
- проаналізувати передумови розвитку міжнародної торгівлі;
- обґрунтувати й узагальнити методичний інструментарій дослідження процесів глобальної інституціоналізації у системі міжнародної торгівлі;
- проаналізувати процеси трансформації системи міжнародної торгівлі в контексті розширення складу СОТ;
- обґрунтувати роль регіональних торговельних угод в процесах подальшої лібералізації міжнародної торгівлі;
- здійснити аналіз особливостей вирішення зовнішньо-торговельних протиріч СОТ в умовах глобальної інституціоналізації у системі міжнародної торгівлі;
- визначити засадничі аспекти врегулювання зовнішньоторговельного сектора в Україні в умовах членства у СОТ;

- провести кількісну оцінку рівня впливу глобальної інституціоналізації на процеси розвитку зовнішньої торгівлі України;
- обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку зовнішньоторговельного сектору України у контексті членства в СОТ й інтеграції з Євросоюзом.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародної торговельної системи.

Предметом дослідження є особливості глобальної інституціоналізації в процесі розвитку міжнародної торговельної системи.

Методи дослідження. Основою інструментально-методологічного апарату кваліфікаційних робіт є системний підхід до вивчення процесів і явищ. Зокрема, поєднання логічного й історичного методів для систематизації теоретичних засад дослідження розвитку міжнародної торговельної системи в контексті глобальної інституціоналізації (розділ 1.1) й аналізу ретроспективи розвитку міжнародної торговельної системи (розділ 1.2), методології дослідження глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи загалом, комбінованого підходу до узагальнення й демонстрації (розділ 1.3), поєднання логічного й порівняльного методів аналізу.

Інформаційно-фактологічна база дослідження базується на статистичних даних й аналітичних матеріалах українських державних установ (зокрема, НБУ, Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства інфраструктури, Міністерства освіти і науки тощо) і міжнародних організацій (МВФ, СОТ, ЮНКТАД, ОЕСР, Світового банку, Всесвітнього економічного форуму), монографічні дослідження економістів.

Структура кваліфікаційної роботи та її обсяг. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів (8-ми підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладений на 82 сторінках, включаючи 15 таблиць, 10 рисунків, 2-ох додатків. Список використаних джерел складається з 108 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження системи міжнародної торгівлі в умовах глобальної інституціоналізації

Міжнародна торговельна система містить у собі численні односторонні, двосторонні, регіональні та багатосторонні правила й угоди, тобто міжнародні організації. Тому її розвиток безпосередньо пов'язаний із глобальною інституціоналізацією міжнародної торговельної системи, у центрі якої перебуває СОТ. Це визначає, що міжнародна торговельна система і розвиток секторів зовнішньої торгівлі країн-членів СОТ взаємодіють один з одним. В англійській традиції існує два підходи до трактування СОТ. По-перше, термін «організація», що підкреслює роль країн-членів, і, по-друге, поняття «інститут», яке важко перекласти. Крім того, на офіційному порталі СОТ [107] ці терміни використовуються в загальному розумінні, тобто як синоніми, а в наукових публікаціях зазвичай підкреслюють двоїсту природу СОТ і вивчають її організаційну й інституційну структуру в північноамериканській традиції [106].

Таким чином, правильна інтерпретація природи СОТ ґрунтується на поділі категорій «організація» й «інститут». Якщо «організація» в інституціональному аналізі розуміється як сукупність гравців, то зміст другої категорії трактується по-різному і перекладається українською мовою двома термінами - «інститут» й «установа». Він перекладається українською мовою двома термінами - «інститут» і «установа». Саме природа цих двох термінів обговорюється в державній науці. Неточність базової термінології призводить до її контекстуального розуміння, необхідності давати уявлення про її авторство в усіх працях, що працюють з інституціоналістськими концепціями, й до плутанини в риторичі політиків і журналістських статтях. Натомість в англійській традиції існує лише один термін «інститут», і його

зміст й співвідношення з поняттям «організація» є актуальним для вивчення СОТ.

Підходи вітчизняних учених до співвідношення термінів «інститут» і «організація» можна класифікувати так:

1. синонімізація термінів «інститут» й «організація», тобто виявлення їхнього внутрішнього змісту й похідних прикметників (інститут, установа, агентство);

2. визнання різного змісту за поняттями «інститут» й «організація» і привласнення кожному іменнику похідних прикметників (наприклад, «інститут» й «агентство»);

3. виявлення різного змісту термінів «інститут» й «організація» і привласнення; Е.М. Майбу.

Поняття «інститут» і «установа» не тотожні, а співвідносяться як частина і ціле». Це пов'язано з тим, що інститути не завжди можуть трансформуватися в інституції, а продовжують існувати в суспільстві», підкреслюючи, що «...інституції не завжди є інститутами, але вони все одно є частиною суспільства». Однак у його визначенні незрозуміло, які поняття є частинами, а які - цілим. Використання лише одного терміна «інститут» [53] або «інституція» [28] в усіх значеннях і лише одного похідного від нього прикметника.

Зокрема, Т.М. Лозинська [28] виступає за використання терміна «інститут». Під цим терміном «слід розуміти складну соціальну форму взаємодії людей, що ґрунтується на наборі формальних і неформальних обмежень і механізмів дотримання встановлених норм і правил у відповідній структурній й організаційній структурі».

Однак, як влучно зазначають О. Іншаков і Д. Фролов [22], «синоніми не можуть існувати в науковій мові», яка відрізняється від повсякденної мови, що характеризується образами й метафорами. На їхню думку, наявність двох базових понять-синонімів не сприяє розвитку інституціоналізму, а лише

затримує його розвиток і зосереджує увагу дослідника на пошуку раніше не виявлених відмінностей [53].

Підхід, популяризований О. Іншаковим і Д. Фроловим стосовно поняття «інститут» (або «інституція» в їхньому перекладі), яке, як вони зазначають, не використовується як іменник в інституціоналістських дослідженнях англійської мови. Тому трактування інститутів як правил й інститутів як їхнього структурно-функціонального оформлення не спирається на зарубіжні традиції, як наголошують О. Іншаков й Д. Фролов. Тому в українській мові легітимним є лише одне поняття «інститут» або «установа», тоді як в англійській традиції використовується лише термін «institution». У своєму дослідженні, присвяченому цьому питанню, Т. Лозинська звертається до практики використання терміна «інститут» в українській мові. Там вона зазначає, що, на відміну від англійського, термін «інститут» ширше вживається в українській мові, й виокремлює чотири значення цього слова [28]: навчальний заклад, науковий інститут, структурний підрозділ, суспільство, що гарантує певну функціональну взаємодію людей; модель.

Т.М. Росинська вважає, що останнє значення є ближчим до ідеї Д. Норта. На думку дослідниці, Д. Норт розрізняв правила й їхнє організаційне оформлення, тобто інститути й інституційні одиниці. Однак слід зазначити, що праця Норта [19] присвячена вивченню «інститутів» й організацій, а не інституціональних одиниць. Замість них трапляються терміни «інституціональна структура», «інституціональна структура», «інституціональна матриця», «інституціональна інфраструктура», «інституціональні обмеження» й «інституціональна конфігурація». У дослідженні Норта організація не розглядається як сукупність гравців, але є елементом глобальної інституціоналізації.

Таким чином, за допомогою праці Норта не можна обґрунтувати доцільність використання терміна «інститут» замість «установа», звичка використовувати термін, на який посилається Т.М. Росинська, також не може бути підґрунтям для формування термінологічної системи в науковій мові.

Для коректного перекладу необхідно звернутися до етимології «інституту» й еволюції поглядів на його природу як наукового терміна.

Згідно з В. Бусселем, інституціональна система - це система побудови цивільного кодексу, відповідно до якої цивільний кодекс ділиться на три частини [8] Згідно зі словником, складеним В. Бусселем, термін «інститут» має чотири значення. Назва конкретного вищого навчального закладу або наукової установи; закрита жіноча гімназія для дітей аристократів; сукупність правових норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин (наприклад, інститут шлюбу); організована система пов'язаних соціальних ролей, що є постійним і важливим елементом суспільства. Згідно з наведеним вище словником, інституціональна політика - це заходи або дії, що вживаються державою для створення нових економічних інститутів, скасування старих і перетворення наявних. Іншими словами, прикметник «інституційний» походить від слова «система» або «інституціоналізм».

Однак, незважаючи на те, що термін «інституціональний» переважно використовується в українській мові, прикметник «інституціональний», утворений від іменника «інститут», вживається поряд із ним. При спробі вивести правила, іменники, що закінчуються на латинський -um (наприклад, institutionum), зазвичай утворюються із закінченням -ial, а іменники, що закінчуються на -io (наприклад, institution), - із закінченням -i. Ми вважаємо «institution» більш правильним, тому від нього утворено прикметник «institutional». Існує кілька підходів до визначення значення терміна «інститут» (табл. 1.1).

О. Мазур [29] виокремив два підходи до інтерпретації інститутів: 1) експансіонізм складності (представник Т. Веблена і «старого» інституціоналізму) і 2) детермінізм змісту (представник Д. Норта і нового інституціоналізму).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «інститут»

Назва підходу	Визначення
Нормативний	Нав'язане ззовні правило, яке обмежує свободу людини та керує її поведінкою
Етичний	Етична позиція людини
Інформаційний	Знання, тобто інформаційний продукт
Еволюційний	Продукт еволюційного процесу природного відбору
Ігровий	Правила гри, які прийняті індивідами для взаємодії (еквілібріум стратегічних ігор)
Трансакційний	Обмеження, обумовлені трансакційними витратами
Конститутивний	Система конститутивних правил, які надають статуси та функції, наприклад грошам
Контрактний	Багатосторонні угоди між членами суспільства
Соціологічний	Соціальна взаємодія між індивідами
Організаційний	Організація, яка характеризується внутрішньою впорядкованістю і взаємодією складових соціального середовища

За: [26]

Термін «інститут» було вперше використано 1918 року В. Гамільтоном у журналі *American Economic Review*. На його думку, «... Інститути - це лінгвістичні символи, що представляють групи соціальних практик. Інститут являє собою переважаючий і стійкий спосіб мислення, який став звичкою групи або людей». Світ звичок і звичаїв, що адаптують наше життя, - це безперервна тканина, виткана інститутами». В. Гамільтон розглядає інститути як реєстратори традицій і процедур, що відображають загальний консенсус суспільства. До них належать держава, профспілки, звичаї й ритуали [17]. Першим економістом-інституціоналістом був Т. Веблен. На його думку, інститути - це «широкі моделі поведінки» [9]/

У 1934 році Дж. Коммонс, представник «старого» інституціоналізму, зазначив, що існують різні підходи до визначення інститутів. Він писав: «Інститут - це як будівля, каркас якої складається із законів і правил, а індивіди - мешканці цієї будівлі. І іноді здається, що інститут - це сама поведінка його мешканців» [101]. Згідно з Дж. Коммонсом, суспільство - це

система правових норм й інститутів. Цей учений визначає інститути як колективні дії з контролю й розширення поведінки індивідів; серед інститутів колективної дії, на думку Дж. Коммонса, виняткове значення мають закони, що регулюють економіку.

Антропологічна версія інституціоналізму з'явилася у працях Комта Полані. Він вважав економічні відносини історично зумовленими і наполягав на їхньому вивченні в соціальному контексті. Інститути, таким чином, інтегрують економіку [18]. Полані широко трактував інститути як такі, що інтегрують, стабілізують і структурують економічні процеси. Він підкреслює важливість неекономічних інститутів, таких як релігія й уряд [19]. У сучасному інституціоналізмі існує два напрями: перший - розглядати інститути як правила, наслідуючи Д. Норту (або В. Хохфельда, який описав інститути як правила 1913 року [19]); другий - розглядати їх як рівновагу, наслідуючи Т. Веблена, представника «старого інституціоналізму» [19].

Другий напрям - це той, що розглядає інститути як Нові інституціоналісти розуміють інститути як контекст, у якому діють актори. Прихильники сучасного «старого» інституціоналізму, зокрема Дж. Ходжсон, розглядають інститути не більше ніж як норми, яких необхідно дотримуватися. Наприклад, Е. Шоттер стверджує, що «... Інститути - це властивості рівноважного стану гри. Для нас важливий не зміст правил, а те, як гравці їх дотримуються» [19].

Найпопулярнішою серед дослідників є точка зору Д. Норту, згідно з якою «інститути, подібно до стандартних обмежень, описаних в економічній теорії, визначають можливості, доступні членам суспільства. Організації створюються, щоб скористатися цими можливостями, і залежно від розвитку організації змінюють інститути» [34] На думку Д. Норту, інститути - це правила гри, а не стратегії гравців, які неможливо виміряти. Тому цей підхід використовується в інституціональному аналізі діяльності національних інститутів і міжнародних організацій, включаючи СОТ. Розрізняють формальні й неформальні інститути [47]. Формальні інститути свідомо

створюються і підтримуються за допомогою державного регулювання. Неформальні інститути формуються спонтанно і є результатом соціальної взаємодії низки «гравців», кожен з яких має свої інтереси й стратегії (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи до класифікації інституцій

За характером		
Формальні	Неформальні	
закони, конституції, хартії, конвенції, кодекси, інші міжнародні нормативно-правові-акти	система норм моралі, традиції, звичаї, соціальні стереотипи, історичне минуле культурна спадщина	
За способом виникнення		
Природні	Штучні	
на базі норм моралі завдяки поступовому розвитку	на базі людських зусиль з форсованого розвитку ідеальної моделі	
За ступенем охоплення		
Зовнішні	Внутрішні	Опосередковані
права власності, панування закону, свобода й обов'язковість договорів, запобігання шахрайству та насильству тощо, тобто основні правила гри	посередницькі і консалтингові фірми, організації для захисту інтересів груп (асоціації, союзи) спеціальні заходи зниження ризику, гарантії якості	закони про страйки, закони про відносини між робітником та роботодавцем, тобто формальні норми регулювання потенційно конфліктних ситуацій

За: [47]

Фундаментальна відмінність між формальними й неформальними інститутами полягає у способі їх створення. Формальні інститути зазвичай закріплені в обов'язковому законодавстві. Неформальні інститути - це індивідуальні угоди, які варіюються від ситуації до ситуації. У більшості випадків неформальні інститути реалізуються певною групою людей або характерні для конкретного сегмента ринку; Д. Норт зазначає, що «більша частина нашої поведінки визначається неписаними правилами, нормами й звичаями», тобто неформальними інститутами [34].

Дійсно, роль неформальних інститутів відіграють мораль і ділова етика, які вивчалися в низці наукових праць. Серед них «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебера, «Злоякісна самовпевненість» Ф. Фрідріха, «Помилка соціалізму» Ф. Гаєка й «Економічна етика» Е. Річа. Там, де формальні інститути розвинуті слабо або держава не в змозі забезпечити дотримання законів, неформальні інститути стають важливими для регулювання національної економіки. Також розрізняють природні й штучні інститути [34].

Природні інститути - це «автоматична» реакція на зміни у світовому економічному житті. Виникнення, формування й розвиток природних інститутів відбувається спонтанно, без попереднього планування. Штучні інститути - це конструкції, сформовані відповідно до ідеальних нормативних моделей, вигаданих індивідами. Вони можуть змінювати свою структуру залежно від зовнішніх умов. Інститути також можна поділити на внутрішні, зовнішні й непрямі залежно від сфери їхнього впливу [23]. До зовнішніх інститутів належать ті, які встановлюють основні правила в економічній системі. Ці інститути захищають права власності, протидіють насильству й шахрайству, гарантують виконання контрактів і верховенство закону. Зовнішні інститути - це, з одного боку, похідні елементи державного управління, а з іншого - основа ринкової економіки. Внутрішні інститути - це адаптація індивідів до зовнішніх інститутів. Внутрішні інститути слугують для досягнення консенсусу між акторами шляхом зниження ризиків соціальної взаємодії й управляються як державою, так і ринком. Непрямі інститути - це формальні норми, необхідні для розв'язання суперечностей у зовнішній торгівлі з метою усунення потенціалу дестабілізації міжнародної торговельної системи.

К. Ван Гластек, викладач в Гарвардському університеті, який консультував понад 40 країн з питань їхнього вступу до СОТ, присвячує розділ 5 своєї монографії «Історія і майбутнє Світової організації торгівлі» [21] «Організації, інститути й майбутнє» організаційній й інституціональній

природі СОТ як основи сучасної міжнародної торговельної системи. Це вказує на необхідність розвитку дискусії щодо розмежування понять «організація» й «інститут» в українському науковому полі. У главі 14 «Інституційне керівництво й управління» Ван Гластек підкреслює, що СОТ - це, з одного боку, інститут з державними службовцями, а з іншого - організація, що складається з держав-членів; організаційна частина СОТ відповідає за розробку правил, а інституційна частина забезпечує переговори, слідкує за дотриманням правил й Робота К. Ван Гластека [24] продовжує традицію вивчення організації як інституту, започатковану Р. Познером [18] й Дж. Лінареллі [10].

Думка про те, що негативні економічні потрясіння призводять до більшої інституціоналізації узгоджується з дослідженнями, які розглядають економічні кризи як потенційні каталізатори інституційні зміни. Значна частина цієї літератури присвячена ролі політичних еліт у просування цього процесу вперед. Маттлі Р. (2019) пропонує, мабуть, найбільш теоретично витончена версія цього аргументу. За його словами, економічні кризи – це важливою умовою успіху регіональної інтеграції. Підкреслюючи роль в політичних лідерів у розбудові регіональних інституцій, він стверджує, що їм зазвичай бракує а сильний стимул до регіональної інтеграції за рахунок національної автономії. Тільки під час кризи, стверджує він, вони готові інвестувати в регіональні установи – імовірно для отримання більшої економічної ефективності. Це, в свою чергу, підвищує їхні шанси політичного виживання – таким чином ігноруючи опір «вкорінених груп інтересів» [74].

Таким чином, зміна економічних умов забезпечує регіонально орієнтовані уряди з більшим простором для політичного маневру. Інші, такі як Henning (2022, 2023) і Krapohl (2021) також використовують цю логіку як відправну точку. Зокрема, з нашої точки зору, це дослідження не звертає уваги на часовий аспект ця динаміка. Маттлі, наприклад, не звертається до цього питання явно в іншому складну теоретичну дискусію, і зрозуміти його

погляд на це питання важко. З одного боку, він стверджує, що «під час кризи» (2019-2020 рр.) лідери будуть особливо зацікавлені в регіональній інтеграції, що передбачає досить негайні дії. Однак у наступному абзаці він заявляє, що «прийняття Єдиного європейського акту (в 1986) була відповіддю на повільне економічне зростання на початку 1980-х років».

Американська економіка частково лібералізувалася через регіональні угоди перед обличчям боргова криза» (Mattli 2019). Тут слід мати на увазі, що боргова криза в Латинській Америці вибухнула на початку 1980-х років, але регіональна інтеграція зайняла лише наприкінці 1980-х років. Пізніше він стверджує, «що тривалий розрив у продуктивності завжди зрештою викликає попит на інтеграцію». Ці рахунки припускають довгостроковий ефект економічної кризи, але така можливість залишається недостатньо визначеним.

Крапхол Д. (2022), який розглядає лише фінансові кризи, зосереджує свою увагу на цьому на роль регіональних гегемонів, а не на час. Він стверджує, що регіональні інституції будуть вирішувати фінансові кризи тільки тоді, коли це буде в особистих інтересах гегемона. Здається, що оркестрування спільної відповіді на кризу може зайняти кількість років, як у випадках Євросоюзу й АСЕАН. Так само Henning (2021, 2023) визначає кілька фонових умов, які сприяють регіональній інституційній розбудові, але не враховують питання часу.

З цього дослідження літературних джерел випливає принаймні три узагальнення. По-перше, сьогодні можна спостерігати трансформаційну динаміку регіональних організацій – інституціоналізацію інтернаціоналізації. Це пояснює мету поглиблення регіональної інтеграції національними урядами, причини й наслідки поганих фінансових показників в державному зовнішньоекономічному секторі, приватизацію державних підприємств, реформи політики корпоратизації, що стосуються розподілу капіталу до великих державних підприємств й інтеграції національних економік у світову економіку через процеси інституціоналізації.

По-друге, ґрунтуючись на портфелі зовнішніх проектів ПІІ в країні походження, які здійснюються уряди, можна помітити, що країни Європи (Франція), Азії (Китай) і Близького Сходу (ОАЕ) демонструють значну кількість глобальних потоків ПІІ через нові підприємства й методи придбання. Зокрема, китайські державні підприємства значною мірою інвестували в приймаючу країну через стратегію придбання, оскільки він пропонує миттєвий контроль власності над цільовими ресурсами й можливостями.

По-третє, у випадку галузевого портфеля державні підприємства прийняли стратегію диверсифікації ризиків, які вони, як правило, інвестують у масштабні проекти ресурсного сектора, такі як видобуток корисних копалин, кар'єрів і нафти, інфраструктурні проекти, такі як транспорт, зберігання й комунікації й комунальні послуги, такі як електрика, газ і вода.

ГАТТ за своєю природою є інститутом. Нові теоретики інституціоналізму зазначають, що вільний обмін інформацією й вільна торгівля сприяють виникненню інститутів у зв'язку з появою попиту на їхні послуги, функціонування яких, своєю чергою, призводить до вільнішого обміну інформацією й розширення торгівлі. Відповідні інститути формуються як у міжнародних економічних відносинах, так і у внутрішньому інституційному середовищі кожної країни (тобто норми, цінності, «правила гри» за Д. Нортон, «типи поведінки» за Т. Вебленом). Для ефективного функціонування в мультикультурному міжнародному середовищі необхідна формалізована ззовні структура управління, тобто організація. Це пов'язано з тим, що міжнародне середовище містить у собі велику чисельність країн, у яких діють різні правила. Тому «правила гри» починають здійснювати вплив на міжнародне середовище лише тоді, коли вони трансформуються в «modus operandi», що гарантує передбачуваність і стабільність у відносинах між державами.

Якщо організаційні механізми для реалізації «правил гри», офіційно проголошених ГАТТ, були рудиментарними, то СОТ стала повноцінною

організацією. Розширення сфер її діяльності потребувало формування механізму координації з міжнародною системою організацій (рис. 1.1) для запобігання невідповідностей й розбіжностей.

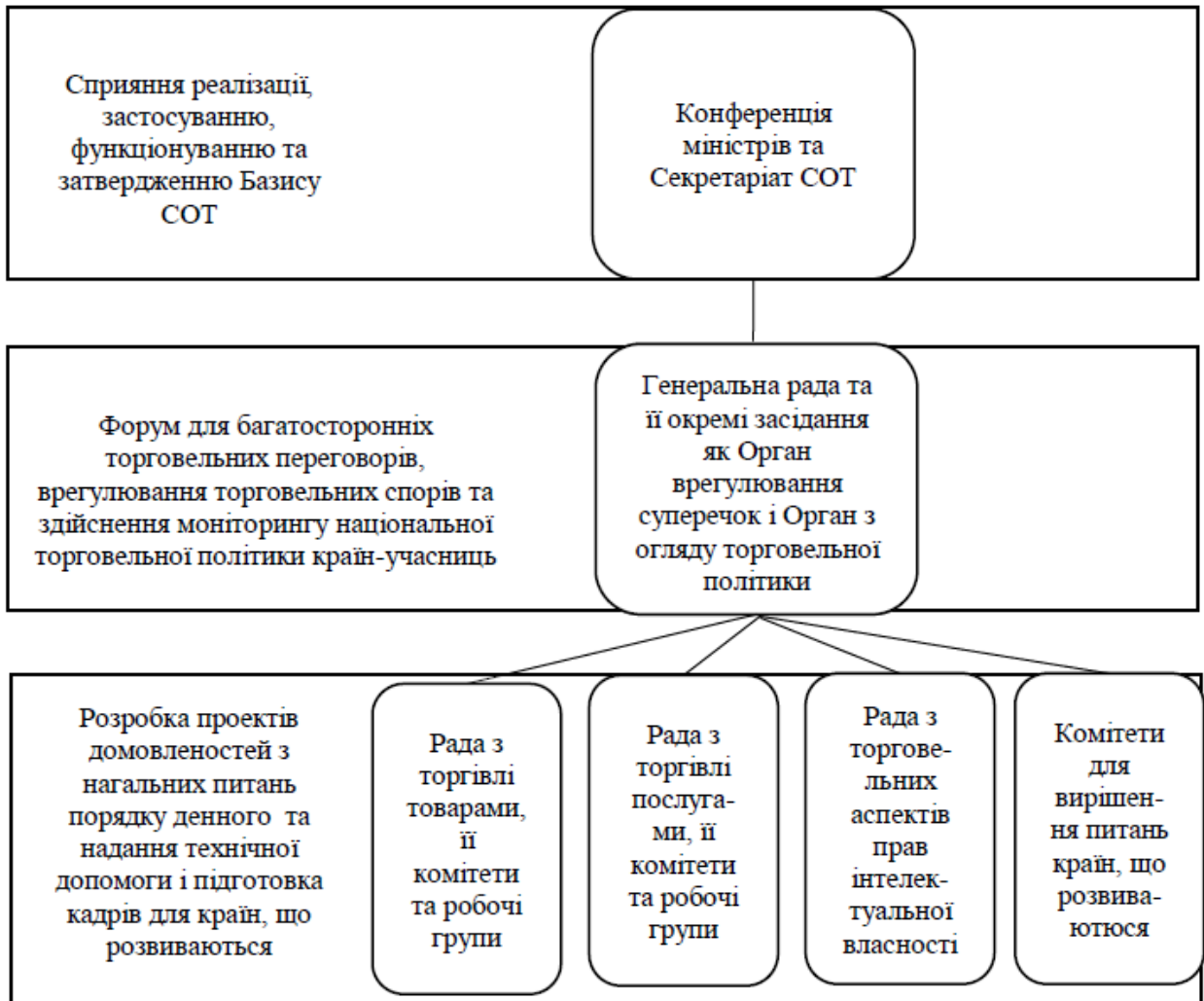

Рис. 1.1. Функціональна й організаційна структура інституційної складової СОР

Складено за: [96].

Таким чином, систематизувавши теоретичні засади досліджень розвитку міжнародної торговельної системи, автор уточнив термін «глобальна інституціоналізація» і показав неправомірність використання двох термінів «інститути» й «інституційний» у вітчизняних економічних дослідженнях й їх

ототоження з глобальним, теоретико-категоріальний апарат досліджень глобальної інституціоналізації може бути вдосконалений.

1.2. Передумови розвитку інституційної системи міжнародної торгівлі

Якщо розглядати розвиток міжнародної торговельної системи у контексті ГАТТ / СОТ як лінійний процес, який може бути корисним й потрібним для вивчення процесів глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи, то він розпочинається з односторонніх дій однієї країни з усунення торговельних бар'єрів в одній сфері, унаслідок чого країни одного регіону укладають двосторонні угоди, що охоплюють багато сфер, а потім багато країн із різних регіонів приєднуються до багатосторонніх угод. Цей процес розпочався з односторонніх дій однієї країни щодо усунення торговельних бар'єрів в одному секторі, внаслідок чого країни одного регіону уклали двосторонні угоди, що охоплюють багато секторів, а потім багато країн з різних регіонів приєдналися до багатосторонніх угод. Кульмінацією цього процесу стало створення СОТ, членами якої нині є переважна більшість країн, що дало змогу інституціоналізувати широке коло питань, які прямо чи опосередковано впливають на міжнародну торгівлю.

У рамках ГАТТ у 1988 р. розпочалися переговори про створення міжнародної торговельної організації на базі ГАТТ з метою зміцнення системи ГАТТ і заповнення відсутньої ролі ГАТТ (скасування Англією тарифу на імпорт зерна за хлібним законом). При цьому переговори щодо ГАТТ завершуються у 1947 р. і ГАТТ набуває чинності; сторони підписують Гаванську хартію про створення Міжнародної торгової організації (МОП), але вона не набуває чинності 1948 року СОТ, спадкоємиця ГАТТ, розпочинає роботу 1995 року Третій стовп Бреттон-Вудської системи. Саме в цей період виходить книга майбутнього нобелівського лауреата Д. Норта «Інститути, інституційні зміни й економічна ефективність». На думку Норта, інституційні зміни - це доволі складний процес, і зміни у маржі можуть бути

результатами змін у правилах й неформальних обмеженнях, а також змін у методиках застосування правил й обмежень та їхніх наслідків. Д. Норт вказує на інституційні зміни, як і на технологічні зміни, ключовими для функціонування й розвитку економіки. На переконання Нортона, інституційні зміни визначають те, як суспільство досягає розвитку у часі, і тому є ключовими для кращого розуміння історичних змін [34].

З одного боку, процес глобалізації веде до посилення інтенсифікації сфери міжнародної торгівлі. Сьогодні практично в усіх державах світу зовнішня торгівля перетворюється зі відносно ізольованого сектору економіки на звичний елемент економічного процесу. З іншого боку, вона фактично сприяє поглибленню гомогенізації світу, зокрема умов провадження економічної діяльності, тобто глобальній інституціоналізації методів і форм міжнародних економічних відносин. Значне поглиблення міжнародного поділу праці на сучасному етапі обумовлене крайньою необхідністю формування загальних рамок у міжнародному співробітництві, формування системи глобальної економіки із системою глобальних фінансових ринків та наднаціональних регулюючих інститутів, особливо в сфері міжнародної торговельної системи, з метою усунення численних перешкод для вільного переміщення ресурсів, товарів й послуг, а саме глобального й національного інституційного середовища, що, своєю чергою, буде призводити до зростання рівня взаємозалежності країн.

Однак ані СОТ, ані ГАТТ по суті не є відправною точкою процесів глобальної інституціоналізації: СОТ й ГАТТ - це фактично послідовні етапи розвитку сфери міжнародної торговельної системи, які стали можливими лише завдяки певним змінам у економічній, правовій і політичній сферах (табл. 1.3). Можна стверджувати, що глобальна інституціоналізація у сфері міжнародної торговельної системи вже розпочалася після того, як міжнародна спільнота визнала переваги мирного розв'язання конфліктів й суперечок, суверенітету окремих держав та можливості укладення обов'язкових для виконання угод.

Однак на практиці дані послідовні етапи змін виявилися доволі складнішими. Яскравим прикладом цього є практична відсутність стійких консенсусів між членами СОТ на даному етапі, що привело до затримок у процесах лібералізації на переговорах в межах Дохійського раунду, які тривали аж на 13 років довше від запланованих термінів. У наступних таблицях комплексно оцінюється вплив кожної події на певні етапи розвитку міжнародної торговельної системи в контексті їх глобальної інституціоналізації (при цьому «+» означає позитивний, а «-» - негативний вплив).

Таблиця 1.3

**Передумови розвитку глобальних процесів інституціоналізації
міжнародної торгівлі**

Правова сфера	Економічна сфера	Політична сфера
1625 р. – «Про закон війни та миру» Г. Гроція стає першою працею з міжнародного права, автор якої наполягає на свободі судноплавства	1748 р. – «Про дух закону» Ш. де Монтеск'є стає першою працею, що затверджує мирну природу міжнародної торгівлі	1814-1815 рр. – Віденський конгрес та створення Центральної комісії з навігації по Рейну, яка є першою регіональною торговельною організацією
1648 р. – Вестфальський мир, який затвердив принцип суверенітету та юридичного рівноправ'я країн світу	1778 р. – публікація праці А. Смита «Дослідження про природу і причини багатства народів», у якому вперше були опубліковані послідовні аргументи вільної торгівлі на основі теорії абсолютних переваг	1865 р. – створення першої міжнародної організації Міжнародного союзу електрозв'язку
1748 р. – праця Емера де Ваттеля знаменує собою перехід від природного до позитивного права, яке є основою сучасного міжнародного права	1791 р. – А. Гамільтон публікує «Дослідження мануфактур», в якому обґрунтовуються недоліки вільної торгівлі для країн, що розвиваються, бо в них немає абсолютних переваг перед розвиненими країнами	1899 р. – Гаазька мирна конференція, на якій народжується ідея вирішення зовнішньоторговельних протиріч у Міжнародному арбітражному суді
1795 р. – І. Кант пише про необхідність створення міжнародної організації в праці «До вічного миру»	1817 р. – Д. Рікардо публікує працю «Про принципи політичної економіки та оподаткування», у якій викладається теорія відносних переваг, яка може стати основою міжнародної торгівлі	1919 р. – створення Ліги Націй та Міжнародної організації праці

За: [106]

Початок першого етапу й триумф сучасних концепцій у правовій, політичній й економічній сферах ознаменовано скасуванням

протекціоністського «Хлібного закону» в Великій Британії (у 1846 р.) та угодою Кобдена-Шевальє між Великою Британією і Францією, яка вперше в історії пов'язала ці дві країни режимом найбільшого сприяння (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Характеристика першого етапу глобальної інституціоналізації міжнародної торгівлі та його вплив на розвиток міжнародної торговельної системи

Рік	Домовленості з трансформації системи міжнародної торгівлі	Вплив
1846	Парламент Англії скасовує протекціоністські хлібні закони, нав'язані меркантилістською доктриною	+
1860	Угода Кобдена-Шевальє між Великою Британією та Францією є першим з законів, які зв'язують європейські країни через режим найбільшого сприяння	+
1876	Обмеження існуючої системи двосторонніх угод виявляються, коли Франція, Німеччина й Італія підвищують тарифи у відповідь на подібні дії зі сторони Австро-Угорщини	-
1833	Прийняття Паризької конвенції з охорони промислової власності, яка стає частиною СОТ у зв'язку з її включенням до Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (TRIPS)	+
1919	Створення Ліги націй	+
1927	Ліга націй намагається запровадити Женевську конвенцію щодо заборони експортних та імпорتنних обмежень, однак вона залишається не ратифікованою	-
1930	Конгрес США підписує протекціоністський закон Холі-Смута, після чого обмежувальні заходи приймаються в багатьох інших країнах	-
1933	На Лондонській економічній конференції не вдається розробити колективну стратегію боротьби з Великою Депресією	-
1934	У США приймають закон про взаємні торгові угоди, який стає зразком двосторонніх угод ГАТТ	+
1941	Підписання Атлантичної Хартії Великобританією та США, основою якої є налагоджування торговельних зв'язків між країнами для їх економічного процвітання	+
1945	Створення ООН на конференції в Сан-Франциско	+
1947	Завершення переговорів між 23 первинними учасниками Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ)	+
1948	ГАТТ як тимчасова заміна Міжнародній організації торгівлі (МОТ) набуває чинності, проте Гаванську хартію про МОТ так і не затверджують	+/-

За: [106]

Згодом процеси глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи також не були однорідними, оскільки ця ідея ще не сильно вкоренилася у колективній свідомості міжнародного співтовариства, проте суспільства щоразу поверталися до ідей вільної торгівлі, так як

протекціоністське законодавство уже не відповідало вимогам часу. Сучасна міжнародна торговельна система фактично виникла на руїнах Другої світової війни і була зобов'язана своїм народженням Великій Британії та США: 1941 року обидві держави підписали Атлантичну хартію, яка стала базисом для встановлення торговельних відносин, а вже 1947 р. 23 держави її прийняли.

Другий етап процесу глобальної інституціоналізації сфери міжнародної торговельної системи розпочався із підписання ГАТТ й завершився фактичною руйнацією існуючої міжнародної торговельної системи під час проведення восьмого раунду перемовин із торгівлі послугами, інвестицій і торговельних аспектів щодо прав інтелектуальної власності (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Другий етап глобальної інституціоналізації міжнародної торгівлі та його вплив на розвиток міжнародної торговельної системи

Рік	Домовленості з трансформації системи багатосторонньої торгівлі	Вплив
1949	Подальше зменшення тарифів, підписання ГАТТ 10 новими учасниками, розробка разом з ЮНЕСКО угоди про національні цінності під час другого (Аннесійського) раунду переговорів	+
1950	Президент США Трумен виключає Гаванську хартію про МОВ, проводиться третій (Торкський) раунд переговорів	+/-
1954-1955	Конгрес США не погоджується на створення Міжнародної організації торгової кооперації як заміну ГАТТ	-
1956	Четвертий (Женевський) раунд не призводить до істотних змін у системі багатосторонньої торгівлі	-
1960-1962	П'ятий (Діллонський) раунд переговорів присвячено створенню митного союзу ЄЕС	+
1964	Створення ЮНКТАД у межах ООН як альтернативного переговорного форуму	+
1964-1967	Шостий (Кенедійський) раунд переговорів, на якому обговорюються подальші зменшення тарифів та обмеження нетарифних бар'єрів вільної торгівлі, однак США не ратифікує анти-демпінгові закони	+/-
1973-1979	У результаті сьомого (Токійського) раунду підписано декілька угод про зменшення тарифів та обмеження нетарифних бар'єрів вільної торгівлі	+
1975-1985	За ініціативою США створено Консультативну групу з 18 (пізніше 22) представників країн, яка стає виконавчим органом ГАТТ	+
1982	США не вдається переконати своїх партнерів розпочати новий восьмий раунд переговорів ГАТТ, який був би присвячений торгівлі послугами, інвестиціям та торговельним аспектам прав інтелектуальної власності	-

За: [106]

Аналіз угод Уругвайського раунду фактично свідчить, що понад 20 міжнародних інституцій також займалися питаннями, що були

регульованими ГАТТ (табл. 1.6), що може призвести до суттєвих проблем узгодженості.

Таблиця 1.7

Сфери взаємодії СОТ із іншими інституціями у сфері розвитку міжнародної торгівлі

Угода	Інші міжнародні організації
Угода з сільського господарства	Спільний фонд з товарів ООН, ФАО, Міжнародна рада з зерна, Міжнародна організація з кави та інші міжнародні організації щодо груп товарів
Угода про впровадження статті VII ГАТТ	Всесвітня митна організація
Угода з правил походження товарів	
Угода про технічні бар'єри торгівлі	Міжнародна організація зі стандартизації, Міжнародна електротехнічна комісія
Угода з текстилю та одягу	Міжнародне бюро з текстилю та одягу
Угода щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної власності	ВООЗ, ВОІВ, Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин
Угода щодо інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею	МВФ, Світовий банк, Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних суперечок
Рішення про заходи в інтересах найменш розвинених країн	Програма розвитку ООН, ЮНКТАД
ГАТС	ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, Всесвітня туристична організація, Міжнародний союз електрозв'язку
Домовленості про правила та процедури вирішення суперечок	Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок, Міжнародний суд ООН
Домовленості щодо платіжного балансу в ГАТТ	Світовий банк, МВФ

За: побудовано автором

Учасники переговорів у рамках Уругвайського раунду схвалили низку положень, що були спрямовані на комплексне вирішення цієї проблеми. Одним із них є по суті Декларація про внесок СОТ у процеси підвищення узгодженості глобальної економічної політики, яку було ухвалено включити до Уругвайського пакета. Міністри СОТ тоді визнали, що дані труднощі, що мають свої витoki поза межами торговельного блоку, по суті не можуть бути вирішені тільки торговельними заходами, та наголосили на тому факті, що для ефективного виконання угод, що були досягнуті у рамках Уругвайського раунду, а також наголосили на важливості спільних скоординованих зусиль із удосконалення глобальної економічної політики задля їх реалізації [22; 35].

Вирішення виникаючої кризи в Досі було пов'язане із реформою СОТ як в організаційних, так і в інституціональних планах.

Згідно зі статтею 5 Угоди про створення СОТ, Рада об'єктивно має право «обгрунтовувати механізми, що необхідні для більш ефективного співробітництва з міжурядовими інституціями, чії функції та повноваження належать до сфери діяльності СОТ». Таким чином, номінальний статус спостерігача у СОТ був запроваджений ще 1996 року для того, щоб заохотити міжнародні інституції слідкувати за станом та перебігом переговорів у межах СОТ. Слід однак зазначити, що міжнародні інституції отримують статус спостерігача у СОТ через спеціально створені органи СОТ, такі як Рада із торгівлі товарами. ЮНКТАД і МВФ мають статус спостерігачів в усіх органах. Окрім того, Орган із вирішення спорів (DSB) не має прав надавати юридичний статус спостерігача іншим міжнародним інституціям, однак МВФ все ж має право приймати участь в діяльності даного органу СОТ).

Сьогодні СОТ відкрита для інших інституцій як спостерігачів (табл. 1.9), проте перевагу віддають зазвичай європейським організаціям, особливо зі штаб-квартирою в м. Женеві. СОТ отримала статус спостерігача при 13-ти міжнародних організаціях з штаб-квартирою в м. Женеві. СОТ також співпрацює із міжнародними організаціями через легітимних представників, що є членами персоналу працівників СОТ, і за допомогою електронних обмінів документами. СОТ співпрацює із міжнародними організаціями через спеціалізовані підрозділи.

У 1980-х роках в багатьох державах стала очевидною доцільність створення офіційної організації, що б прийшла б на зміну ГАТТ. Однак коли Євросоюз і Канада висунули ідею створення Міжнародної торговельної організації (МТО) й Багатосторонньої торговельної організації (БТО) відповідно, у багатьох держав виникли сумніви, зокрема і тому, що Конгрес США не ратифікував їхню концепцію щодо угоди про міжнародну торговельну організацію. В результаті завдання III Фази полягало у тому,

щоб знайти оптимальні форми провідної світової міжнародної торговельної організації. Однак угода в секторі АПК дала змогу ухвалити у 1994 році рішення щодо створення якісно нової інституції із мандатом, що виходить за межі ГАТТ (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

III етап глобальної інституціоналізації міжнародної торгівлі та його вплив на розвиток системи міжнародної торгівлі

Рік	Домовленості з трансформації системи багатосторонньої торгівлі	Вплив
1990	Слідом за Канадою, США пропонує створення Організації багатосторонньої торгівлі, однак Брюссельська міністерська конференція такого рішення не ухвалила	+/-
1991	Закінчено розробку проекту заключного акту Уругвайського раунду, який включає створення Організації багатосторонньої торгівлі (МТО)	+
1992	США і ЄС досягають компромісу в галузі сільського господарства	+
1993	Канада, ЄС, Японія та США домовляються про угоди щодо доступу до ринку	+
1994	Підписано всі угоди, досягнені в межах Уругвайського раунду ГАТТ, у Марракеші, Марокко та утворення Світової організації торгівлі (СОТ) як єдиної інституції, яка регулює міжнародну торгівлю	+

За: [86]

Створення СОТ у 1995 році стало значним результатом для поглиблення міжнародного поділу праці й глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи у рамках ГАТТ. Правила та норми багатосторонньої міжнародної торговельної системи у межах СОТ знижують рівень невизначеності, тим самим зменшуючи рівень впливу зовнішніх ринків, що пов'язані з діяльністю інших суб'єктів й підвищуючи сприйняття компаніями змін у міжнародній торговельній сфері. Окрім того, правила зумовлюють високу раціональність поведінки компаній, оскільки їх раціональність залежить завжди від того, наскільки йвони розпізнавати й використовувати інформацію, яка надається у процесі прийняття управлінських рішень. Тільки тоді «правила гри» фактично перетворюються на «типи поведінки».

Інакше кажучи, саме тоді будуть з'являтися важелі примусів (організаційні елементи інституцій). Саме тому створення як «організаційно-інституту» СОТ ознаменувало початок нової віхи у процесах розвитку

багатосторонньої торговельної системи: коли СОТ, по суті «інституційна організація», є агентом дій, що встановлює загальні норми й інтереси для країн-учасниць світової торгівлі, інших учасників міжнародної торгівлі та розвитку усіх країн. Ефективні організації, «інституційні органи» та інститути можуть виникнути із на багато більшою ймовірністю.

Нині на питому вагу членів СОТ припадає понад 98 % світової торгівлі; СОТ сприяє об'єктивно процесу збільшення експорту послуг і товарів через глобальну інституціоналізацію сфери міжнародної торговельної системи; за більш ніж півстолітню історію ГАТТ / СОТ було створено систему принципів і правил міжнародної торгівлі; членство у СОТ на даний момент є найбільшим у світовому масштабі, СОТ стала по суті обов'язковою для всіх по над 160 держав-членів. Конференція ООН із питань торгівлі й зайнятості схвалила ГАТТ у складі 23 держав-членів ще в 1947 році. На той час ГАТТ охоплювала 45 000 тарифних поступок й поширювалося на торгівлю загальною вартістю майже 10 мільярдів доларів США (1/5 частина світової торгівлі). ГАТТ повинно було розпочати діяти з 1 січня 1948 року до набрання чинності Статуту Міжнародної торговельної організації, третього органу Бреттон-Вудської системи поряд зі Світовим банком і МВФ. Після прийнятих рішень Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів, які відбувалися із 1986 по 1994 рік за участю 130 країн світу, СОТ розпочала свій 60-ий раунд діяльності і стала новою сполучною ланкою у процесі глобальної інституціоналізації сфери міжнародної торговельної системи [104].

Таким чином, зв'язки між СОТ та міжнародними інституціями покликані стати справжньою рушійною силою для подальших системних змін у міжнародній торговельній системі, без яких буде неможливий подальший розвиток держав, пов'язаних спільними ланцюжками руху ресурсів, товарів й послуг. Вона стала провідною легітимною інституцією і завдяки своїм гарантіям надала змогу суттєво збільшити світовий експорт товарів й послуг до 27,100 трлн доларів США у 2023 році, забезпечивши стійке зростання

світової економіки. Завдяки гарантіям СОТ експорт товарів і послуг у світовому масштабі збільшився до 1,100 трлн доларів США у 2023 році, а темпи зростання світової економіки вже становили 2,2%, у період рецесії та в середньому 5,5% за 23 роки існування СОТ [62].

1.3. Методичні аспекти дослідження взаємозв'язків процесів інституціоналізації міжнародної торгівлі та зовнішньої торгівлі країни

Першу спробу кількісно оцінити вплив інститутів на зовнішню торгівлю було здійснено Дж. Андерсоном у 2000 році [85]. Він вивчив різницю між прогнозованими та фактичними обсягами міжнародної торгівлі й пояснив існування даної різниці впливом таких факторів, як доступ до інформації, інституціональний розвиток, недосконале виконання контрактів, недиверсифікація ризиків та відсутність безпеки та Дж. Андерсон зосередив своє наукове дослідження на якісному впливі неформальних інституцій [83]. Інституціональні фактори дедалі частіше включались у емпіричні моделі торгівлі, інвестицій й економічного зростання. Дослідження засвідчили, що інститути дійсно справляють значний вплив на економічні показники розвитку. Однак включення інституційних елементів у емпіричні моделі має цілу низку обмежень.

По-перше, широкі, складні й часом абстрактні визначення інституціональних чинників ускладнюють кількісні оцінки впливу процесів глобальної інституціоналізації. Більшість із сучасних досліджень впливу процесів глобальної інституціоналізації ґрунтується на показниках, які розраховуються крупними міжнародними організаціями, але часто вони є політично заангажованими і суб'єктивними, лише охоплюють короткі періоди часу або ж не охоплюють усіх країн. По-друге, на досліджувані економічні критерії впливають зазвичай декілька інститутів. Ба більше, вони впливають одна на одну [91].

По-третє, економічне зростання, міжнародна торгівля й інвестиції теж впливають на розвиток інститутів. Вплив різних інституцій на економічне

зростання набагато більше вивчено, аніж вплив різних інститутів на процеси розвитку зовнішньої торгівлі. Наприклад, це перше вивчали такі зарубіжні учені, як Д. Асемоглу, С. Джонсон і С. Робінсон [82], Р. Холл і К. Джонс [16], Д. П'яццоло [17], Д. Родрік, Д. Субраманьян, Д. Треббі [19]. Е. Брегис і Т. Вердье розглядають вступ до Євросоюзу як по суті зовнішній «якір», який стимулює розвиток інституційного середовища сектора зовнішньої торгівлі країни [106], що також і доводить О. Бабецька-Кухарчук [92].

Інакше кажучи, всебічний розвиток сфери міжнародної торговельної системи відбувається у процесі розширення членства у СОТ через трансформацію інституціонального середовища зовнішньоторгівельних секторів жержав-учасниць; серед науковців, що вивчали рівень впливу вступу до ГАТТ/СОП на сферу зовнішньої торгівлі, можна назвати А. Роуз, Е. Ван Віннер, Е. Ван Віннер і др. Роуз, Е. Ван Вінкооп [19], Д. Лі, К. Ву [19], А. Субраманіан, С. Вай [23], О. Бабецька-Кухарчук, М. Морель [3], Ф. Вільгельмссон [17], М. Перссон, І. Мельниковська, Т. Драутсбург, Р. Швайкерг [18], серед інших.

На основі проведеного аналізу систематизації теоретичних аспектів дослідження процесів розвитку міжнародної торговельної системи у контексті глобальної інституціоналізації і ретроспективного аналізу процесів розвитку міжнародної торговельної системи, можна стверджувати, що СОТ відіграє визначальну роль у глобальній інституціоналізації міжнародної торговельної системи, яка, впливає своєю чергою, на зовнішньоторгівельні сектори країн Дослідження фактично свідчить, що СОТ відіграє ключову роль у глобальній інституціоналізації сфери міжнародної торговельної системи. У світлі вищесказаного методологічний апарат даного дослідження включає комплексний системний аналіз, математичні, економетричні й статистичні інструменти, а також порівняльні методи. Важливість інституцій для економіки відзначав ще Т. Веблен [9].

Проте тільки в другій половині ХХ століття з'явилися дослідження, які намагаються сформулювати всеосяжне визначення інститутів і якісно

оцінити їхній вплив; Р. Метьюс [17] підкреслює важливість інститутів, узагальнюючи теоретичні висновки, але при цьому зазначає, що інститути - дуже складні конструкції, тож оцінювання їхнього впливу на економіку М. Олсон [11] наголошує на неможливості цього; М. Олсон [17] посилається на інститути для пояснення відмінностей між бідними й багатими країнами; А. Грейф [13] зробив спробу якісного оцінювання впливу інститутів на економіку; А. Олсон [101] вважає, що зміни у інституціях - це не просто зміни, але і зміни в економіці. На його думку, зміни в інститутах визначають ефективність, обсяг і географічний розподіл торговельних потоків.

Запропонований підхід до аналізу ґрунтується на гравітаційному моделюванні з інституційними змінними. Тобто обсяг двосторонніх торговельних потоків прямо пропорційний розміру економіки (її «масі») і зворотно пропорційний відстані між розміром економіки й іншими бар'єрами в торгівлі; оскільки СОТ безпосередньо впливає на трансформацію внутрішнього інституціонального середовища сектору зовнішньої торгівлі країни й побічно впливає на всі інші сектори, ми розглядаємо вступ до СОТ і РТС як внутрішні бар'єри. Ми розглядаємо приєднання до СОТ і РТС як «зовнішні якорі» для трансформації інституційного середовища країни.

У цьому дослідженні перехід від якісної до кількісної характеристики впливу глобальної інституціоналізації на зовнішню торгівлю країни відбувається в такій послідовності:

- оцінка сектору зовнішньої торгівлі країни;
- виявлення чинників, що впливають на зовнішню торгівлю країни;
- якісна оцінка впливу глобальної інституціоналізації на сектор зовнішньої торгівлі країни.

У гравітаційній моделі використовуються такі параметри:

- двостороння торгівля (змінна 'trade') - на основі даних Світового банку [106];
- розмір ринку країни і (змінна 'GDP_i') - на основі даних Світового банку [107];

- розмір ринку країни i (змінна 'GDP $_i$ ') - на основі даних Світового банку [107];
- розмір ринку країни j (змінна 'GDP $_j$ ') - за даними Світового банку [20];
- відстань між двома країнами (змінна 'D $_{ij}$ ') - за даними Distance Calculator [106];
- волатильність двостороннього обмінного курсу (змінна 'VOL $_{ij}$ ') - Onada на основі Historical Exchange Rate Converter [27];
- інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі країни i ;
- інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі країни j ;
- обидві країни є повноправними членами СОТ (змінна 'WTO $_{ij}$ '):

$$Vol_{ij} = \sigma \left(\frac{e_{ij} - avg(e_{ij})}{avg(e_{ij})} \right), \quad (1.1)$$

де σ - стандартне відхилення,

e_{ij} - місячний двосторонній обмінний курс,

а $avg(e_{ij})$ - середньорічний двосторонній обмінний курс.

Усі перелічені вище фактори сприяють зростанню двосторонньої торгівлі, тобто натурального логарифма експорту країни i з країни j . Розмір ринку країни i (і країни j) вимірюється як натуральний логарифм реального ВВП на душу населення за ПКС. Відстань включає в себе не тільки транспортні витрати, а й культурні відмінності й історичні зв'язки, вимірюється як відстань між столицями країни i і країни j . Волатильність двосторонніх обмінних курсів розраховується як стандартне відхилення відношення місячних обмінних курсів до середньорічних.

З огляду на роль СОТ у цьому процесі й в контексті поточних змін у міжнародній торговельній системі, глобальна інституціоналізація через розбудову внутрішнього інституційного середовища країн у царині зовнішньої торгівлі. Для оцінювання кількісного впливу глобальної інституціоналізації можна використовувати такі показники: 1

1) EBRD Transition Indicators - показники перехідного періоду Європейського банку реконструкції й розвитку. Перевага використання цього показника полягає в тому, що він містить шість підпоказників, на кожен з яких впливає приєднання до ГАТТ/СОТ, РТС та/або інтеграційних об'єднань [104]. Однак цей індекс охоплює лише транзитні економіки, тобто 34 країни. Ще одним недоліком використання цього індексу є те, що його субіндекси нещодавно були скориговані з урахуванням нових тематичних областей. Дані, на яких ґрунтувалися дослідження цих індексів, зокрема їхнього впливу на зростання ВВП, недоступні, тож усі висновки не можуть бути перевірені.

2) Індекс економічної свободи Фонду «Спадщина» [102]. Основна перевага використання цього індексу полягає в тому, що він повністю охоплює весь спектр глобальної інституціоналізації на національному рівні. І СОТ, безумовно, чинить прямий або опосередкований вплив на кожен з них. Однак слід зазначити, що за час розрахунку список субіндексів змінився, і дані були скориговані.

3) World Bank Governance Indicators - Індикатори управління Світового банку [105]. Основними перевагами є доступність статистичного програмного забезпечення й простота експорту. Недоліки - відсутність субпоказника торгівлі та той факт, що вступ до СОТ впливає на нього лише побічно, оскільки він зосереджений на ефективності політичних інституцій;

4) World Competitiveness Index, WEF - Індекс світової конкурентоспроможності ВЕФ; вступ до СОТ побічно впливає на кожний із 12 стовпів, але найбільший вплив чинить на інституції [16]. Тому цей субіндекс може бути використаний для цілей цього дослідження. Розподіл інституційного субіндексу пов'язаний з перевагами використання цього показника. Індекс глобальної конкурентоспроможності є єдиним загальнодоступним показником, який виокремлює інституційний розвиток. Основний недолік цього показника полягає в тому, що Всесвітньому економічному форуму дуже складно експортувати дані за країнами й роками.

Інший недолік полягає в тому, що він охоплює лише період 2004-2023 років, тобто вдвічі коротший, ніж попередні.

5) Глобальний індекс сприяння торгівлі, WEF - Індекс сприяння торгівлі Всесвітнього торговельного форуму [19]. Основною перевагою використання цього індексу є те, що він охоплює інститути, безпосередньо пов'язані із сектором зовнішньої торгівлі країни. Однак він має низку суттєвих недоліків, включно з тим фактом, що він охоплює лише період 2008-2016 років і публікується лише раз на два роки. Ще одним недоліком індексу є те, що він охоплює лише ті інституції, які впливають на зовнішню торгівлю країни, тобто не враховує все інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі.

6) Індекс легкості ведення бізнесу Світового банку - Світовий банк Індекс легкості ведення бізнесу [102]. Недоліками цього індексу є непряме врахування глобальної інституціоналізації, зокрема в контексті СОТ, і короткий охоплюваний період часу;

7) Індекс ефективності логістики Світового банку - the World Bank's Logistics Performance Index [103]. З погляду недоліків він схожий з індексом сприяння торгівлі Crane Світового торгового форуму й індексом легкості ведення бізнесу Світового банку. Зокрема, він не враховує вплив вступу до СОТ і глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи.

8) Freedom in the World, Freedom House - індекс свободи у світі, складений міжнародною неурядовою організацією Freedom House [16]. Він недосконалий, оскільки охоплює лише політичні права й громадянські свободи;

9) Індекс сприйняття корупції, Transparency International - Індекс сприйняття корупції [12] міжнародної антикорупційної НУО Transparency International, що досліджує проблеми глобальної корупції. Цей 77-й індекс охоплює лише зміни в прозорості національних структур управління. Однак слід зазначити, що вступ до СОТ має значний вплив на зниження поширеності корупційних практик.

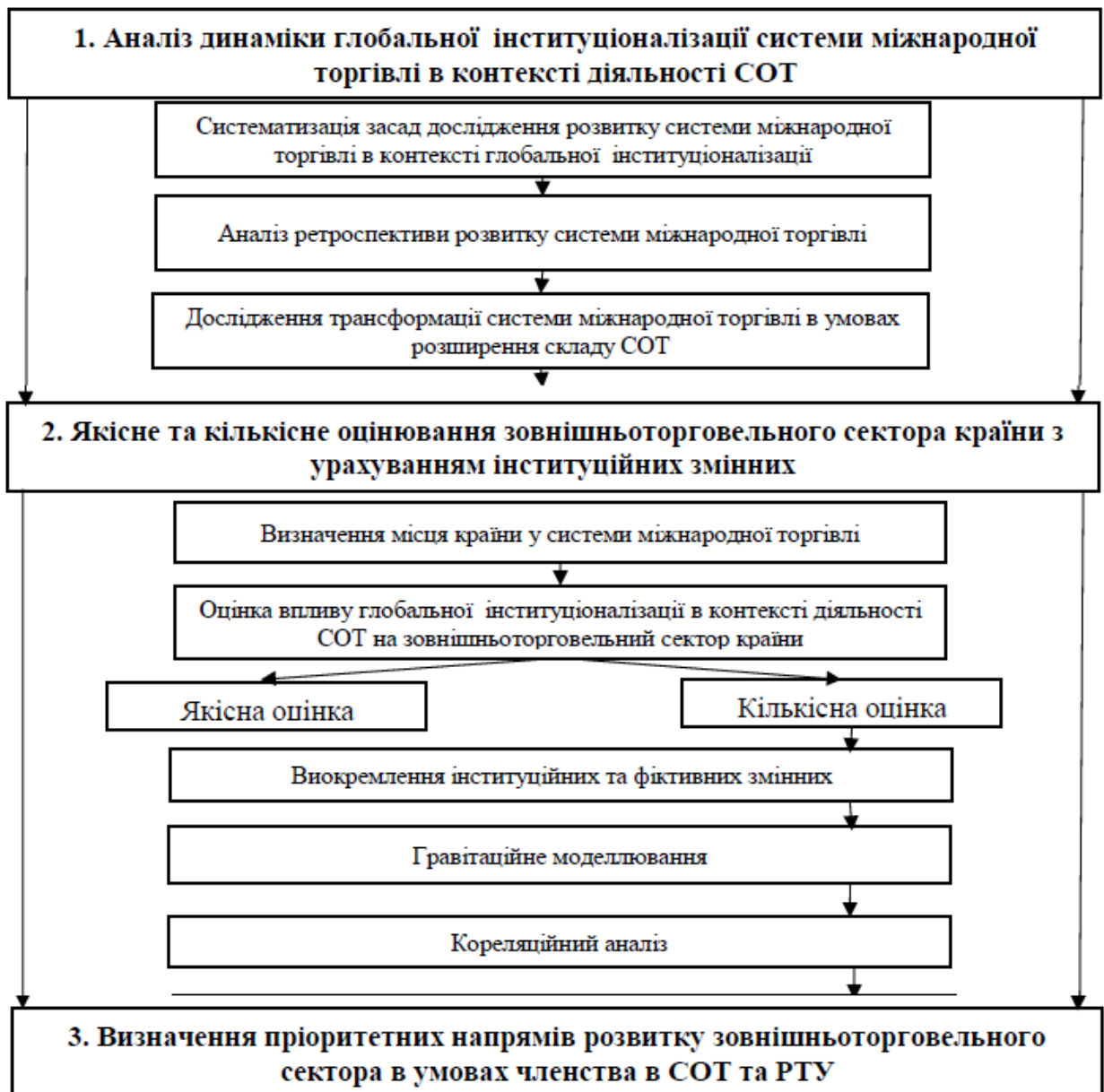

Рис. 1.2. Структурно-логічна схема аналізу впливу процесів глобальної інституціоналізації міжнародної торгівлі на зовнішньоторговельний сектор країн

За: узагальнено автором

10) Індекс глобалізації KOF - це індекс глобалізації швейцарського економічного інституту KOF [14]. Індекс ґрунтується на економічних, соціальних і політичних показниках, але не підходить для оцінки впливу глобальної інституціоналізації на зовнішньоторговельний сектор країни.

Однак його можна використовувати для оцінки впливу глобальної інституціоналізації на зростання ВВП.

На основі матеріалу, наведеного в підрозділах 1.1 і 1.2, а також з метою узагальнення й обґрунтування методологічного апарату ми пропонуємо структуровану і логічну схему вивчення впливу глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі на сектор зовнішньої торгівлі країни (рис. 1.2).

Отже, запропонована схема містить такі ключові складові:

- Аналіз динаміки глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи;
- Якісна й кількісна оцінка сектору зовнішньої торгівлі України з урахуванням інституційних змінних;
- Визначення пріоритетних напрямів розвитку сектору зовнішньої торгівлі.

Таким чином, запропонована структурно-логічна для дослідження впливу глобальної інституціоналізації на сектор зовнішньої торгівлі України схема дає змогу, зокрема, визначити пріоритетні напрями розвитку зовнішньоторговельного сектору України в контексті вступу до СОТ й членства у Зоні вільної торгівлі Євросоюзу.

Висновки до розділу

1. Систематизація теоретичних засад досліджень розвитку міжнародної торговельної системи засвідчила відсутність спільної думки в українських наукових дослідженнях щодо теоретичного й категоріального апарату для вивчення системи глобальної інституціоналізації. На сьогодні існує три підходи до визначення змісту понять «інститут» й «інституція»: 1) використання термінів синонімічно й паралельно; 2) їх розмежування на основі кола Ейлера; 3) використання лише однієї категорії - «інститут» або «інституція». Аналіз інституціональної теорії, етимології й семантики терміна «інститут», підходів до його визначення й двоїстої природи СОТ дає

змогу поліпшити інтерпретацію зв'язку між поняттями «інститут» і «організація», точніше співвіднести їх із базовою категорією інституціонального аналізу - «інститут» - й встановити соціально прийнятій усталеній синонімічність поняття «інститут», яке можна інтерпретувати через встановлені «правила гри» й «характерні типи поведінки», дала нам змогу продемонструвати недоречність використання терміну «інститут».

2. Подвійна природа СОТ, що одночасно є результатом глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи і виявляється в тому, що вона водночас є основним постачальником послуг. На основі узагальнення підходу до глобальної інституціоналізації, її етапів, характеристик і розподілу форм автор пропонує власне визначення глобальної інституціоналізації. Її розглядають як процес, що характеризується впорядкуванням, стандартизацією й формалізацією міжнародних відносин, наближенням «типів поведінки» до формальних «правил гри» і виникненням міжнародних інститутів та/або установ, які в процесі свого формування проходять стадії виникнення, підрозділу, інституціоналізації, легалізації й легітимації

3. Історичний аналіз глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи показав, що розвиток міжнародної торговельної системи не є лінійним процесом. Позитивні події в процесі створення багатосторонньої торговельної системи часто змінювалися негативними, а дії деяких країн щодо підвищення тарифів призводили до відродження старої обмежувальної практики. Автор виокремлює три передумови (економічні, політичні й правові) для побудови сучасної багатосторонньої торговельної системи й чотири етапи глобальної інституціоналізації, починаючи з середини ХІХ століття, а також у рамках Дохійського раунду переговорів, подальшої трансформації глобального інституціонального середовища й п'ятого етапу глобальної інституціоналізації міжнародної торгівлі. Характер зрушень у глобальному інституційному середовищі амбівалентний. З одного боку, вони сприяють повнішому охопленню міжнародної торгівлі в рамках

СОТ, а з іншого - виключають країни, що розвиваються, які не зуміли адаптуватися до існуючих «правил гри», з процесу ухвалення рішень про подальшу глобальну інституціоналізацію.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

2.1. Тенденції розвитку системи міжнародної торгівлі в контексті розширення СОТ

В сучасних умовах держави й митні території з повною автономією в торговельній політиці мають право приєднатися до СОТ на умовах, погоджених із членами СОТ, процес вступу до СОТ трансформує міжнародну торговельну систему шляхом створення інституційного середовища для секторів зовнішньої торгівлі членів СОТ. Наразі членами СОТ є 161 країна, включно з 28 країнами Європейського союзу, Євросоюз загалом і кількома митними територіями; відповідно до термінології, використовуваної на офіційному сайті СОТ, у даній роботі розглядаються всі члени СОТ, включно з тими, що не є країнами у звичному розумінні цього слова; з 1995 по 2018 рік до СОТ вступили 36 нових країн.

Усі країни, що підписали Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ), стали членами СОТ, за винятком Югославії, яка припинила своє існування як єдина держава (рис. 2.1). Ще 21 країна має статус спостерігача. Важливо розуміти, що всі ці країни (за винятком Ватикану) зобов'язані розпочати переговори щодо вступу до СОТ протягом наступних п'яти років після отримання статусу спостерігача; лише 15 країн не є ні членами, ні спостерігачами СОТ. Ліберія й Афганістан стали останніми країнами, які приєдналися до СОТ у 2016 році [92]. Трансформація міжнародної торговельної системи в контексті розширення СОТ відбувається через рамки СОТ, що змінюються в результаті розширення СОТ.

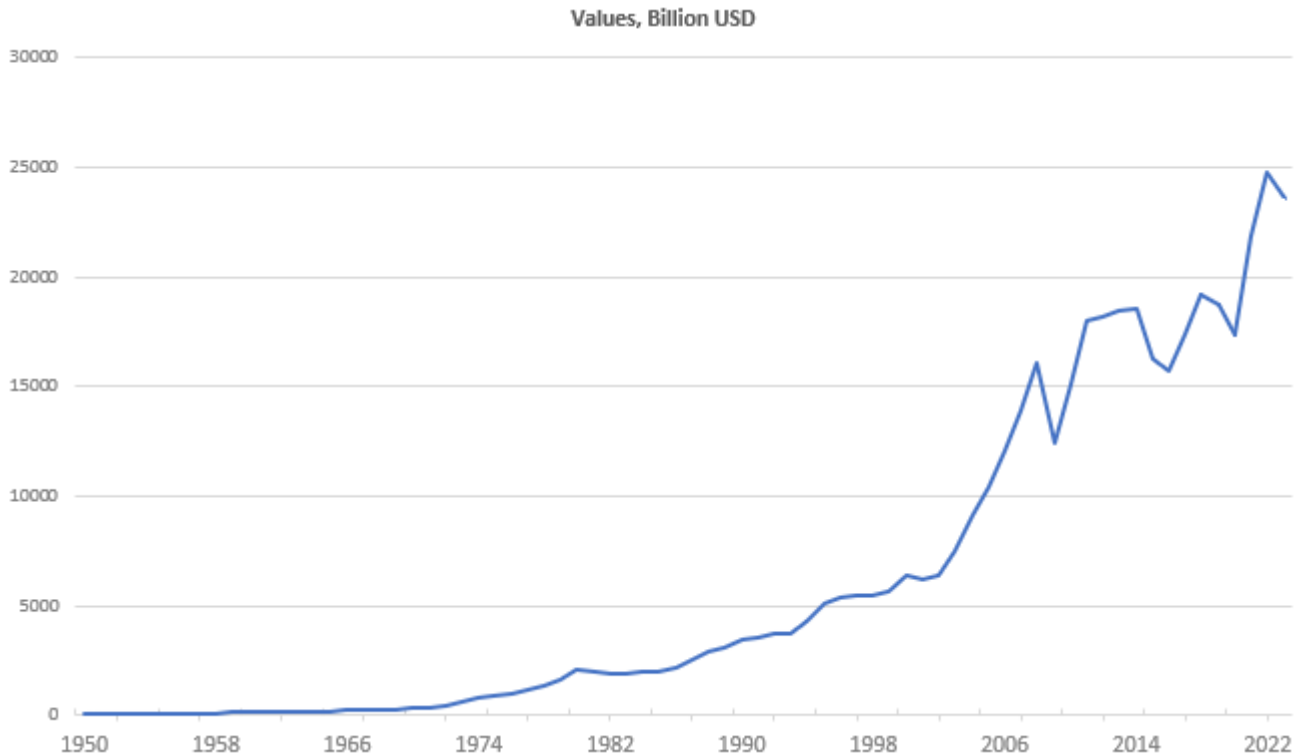

Рис. 2.1. Динаміка міжнародної торгівлі і процесів розширення складу країн-учасників ГАТТ/СОТ у 1950-2023 рр., млрд дол. США

Складено за [96].

«Рамки СОТ» відносяться до Заключного акта переговорів Уругвайського раунду, переліченого в п. 1.2, і до всіх багатосторонніх угод і списків поступок, прийнятих СОТ, а також до протоколів про приєднання всіх країн, які вступили до СОТ до початку нового переговорного процесу. Нині 98,2% [86] міжнародних торгово-економічних відносин регулюються в рамках СОТ, і СОТ є основним постачальником послуг із глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи. Щоб стати членом СОТ, кожна країна зобов'язана перетворити інституціональне середовище свого сектору зовнішньої торгівлі й міжнародної торговельної системи загалом.

Умови «СОТ плюс» розширюють рамки СОТ для члена або наявного члена, тоді як умови «СОТ мінус» звужують ці рамки». Умови в доповіді Робочої групи, які не впливають безпосередньо на міжнародну торговельну систему. Інакше кажучи, трансформація інституціонального середовища

сектору зовнішньої торгівлі будь-якої країни є «нейтральною» по відношенню до СОТ. Правильна інтерпретація ролі доповіді Робочої групи важлива не тільки для розуміння трансформації інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору країни-члена, а й для існуючих членів СОТ. Іншими словами, кожен новий член СОТ є глобальним інституціоналізатором міжнародної торговельної системи. Об'єктивно передбачається, що чим менше інституціональне середовище сектору зовнішньої торгівлі країни відповідає правилам СОТ, тим більше часу потрібно на переговори і тим більше зобов'язань накладається на країну, тобто тим більше можливостей для зміни інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі.

У таблиці 2.1 перелічено членів СОТ у порядку убутання дати вступу до СОТ. Для аналізу трансформації інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі в рамках вступу до СОТ ми обрали індекс економічної свободи Фонду «Heritage». Ми можемо говорити про початок трансформації міжнародної торговельної системи в контексті розширення СОТ тільки з цієї точки зору. На наш погляд, про початок трансформації міжнародної торговельної системи в контексті розширення СОТ можна говорити вже з цього моменту. Зазначимо, що індекс економічної свободи розраховується на початку року на основі даних за попередній рік тільки з 1995 року.

Таким чином, у таблиці 2.1 подано три показники Індексу економічної свободи для кожної країни (рік проведення засідання Робочої групи, рік після вступу), але не враховуються країни, для яких перше засідання Робочої групи з приєднання до СОТ було проведено до 1994 року. Крім того, для аналізу впливу трансформації інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі у зв'язку зі вступом і приєднанням до СОТ використовуються загальна тривалість процесу вступу до СОТ й індекс тривалості вступу до СОТ.

Таблиця 2.1

Тривалість процесів вступу й членства в СОТ і рівень якості інституційного середовища зовнішньоторговельного сектора держав на основі Індексу економічної свободи

Країна СОТ	Дата подачі заявки	Перша зустріч робочої групи	Дата набуття членства	Загальна тривалість процесу вступу (міс.)	Член СОТ (міс.)	Індекс економічної свободи		
						У рік зустрічі робочої групи	За рік після вступу до СОТ	2023
Киргизстан	Лютий 1996 року	Березень 1997 року	Грудень 1998 року	34	228	н/д	54,8	62,8
Йорданія	Січень 1994 року	Жовтень 1996 року	Квітень 2000 року	82	210	60,8	68,3	64,9
Грузія	Липень 1996 року	Березень 1998 року	Червень 2000 року	45	208	47,9	58,3	76,2
Албанія	Листопад 1992 року	Квітень 1996 року	Вересень 2000 року	104	207	53,8	53,4	64,5
Оман	Квітень 1996 року	Квітень 1997 року	Листопад 2000 року	55	206	64,5	67,7	61,0
Хорватія	Вересень 1993 року	Квітень 1996 року	Листопад 2000 року	86	206	48,0	50,7	61,0
Молдова	Листопад 1993 року	Червень 1997 року	Липень 2001 року	92	197	48,9	57,4	58,4
Вірменія	Листопад 1993 року	Січень 1996 року	Лютий 2003 року	87	188	42,2	70,3	68,7
Непал	Травень 1989 року	Травень 2000 року	Квітень 2004 року	179	176	51,3	51,4	54,1
Камбоджа	Грудень 1994 року	Травень 2001 року	Жовтень 2004 року	118	170	59,6	60,0	58,7
Саудівська Аравія	Червень 1993 року	Травень 1996 року	Грудень 2005 року	150	156	68,3	63,0	59,6
В'єтнам	Січень 1995 року	Липень 1998 року	Січень 2007 року	144	143	40,4	50,4	53,1
Тонга	Серпень 1995 року	Квітень 2001 року	Липень 2007 року	89	137	н/д	н/д	63,1
Україна	Листопад 1993 року	Лютий 1995 року	Травень 2008 року	174	126	39,9	48,8	51,9

За: побудовано автором

Вступ до СОТ - це унікальний процес для кожної країни, зумовлений особливостями процесу прийняття рішень ГАТТ/СОТ. Обмежень за цими умовами не існує. Будь-який чинний член може продовжити термін переговорів або заблокувати рішення про вступ нового члена, тим самим затягуючи процес трансформації міжнародної торговельної системи в процесі розширення СОТ. На тривалість процесу приєднання впливають такі чинники, як розмір економіки, політична воля, небажання або нездатність відхилитися від центрального плану, а також потреба в технічній й

фінансовій підтримці [27]. Очевидно, що тривалість переговорів явно збільшується. Це цілком логічно, оскільки рамки СОТ значно розширилися в процесі глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи. Не існує тісного зв'язку між рівнем економічної свободи й тривалістю переговорів. Тож що довший процес вступу до СОТ, то нижче зростання індексу економічної свободи, що цілком логічно, бо дає змогу країнам-претендентам отримати більше поступок від членів СОТ.

Індекс економічної свободи у 2023 році вищий у членів СОТ із менш тривалим процесом вступу (коефіцієнт кореляції $-0,44$). Коефіцієнт кореляції між тривалістю вступу до СОТ й індексом економічної свободи у 2023 році становив $0,31$. Це фактично свідчить про те, що вступ до СОТ можна розглядати як «зовнішній якір» для трансформації внутрішнього інституційного середовища країни-члена СОТ. М. Інґ й К. Вонг [33] виявили, що тривалість процесу приєднання залежить від політичного режиму (що демократичніший режим й система економічного регулювання, то коротший період приєднання), розміру економіки й темпів економічного зростання (що більша економіка, то швидший період приєднання).

Окрім того, даний період був коротшим для країн, які зберігали систему фіксованого обмінного курсу і почали переговорний процес до 1995 року. Важливість політичної системи для вступу до СОТ також була продемонстрована в нещодавніх дослідженнях, наприклад, К. Л. Девісом і М. Вілфом [104], які стверджують, що близькість до політичної системи великої країни-члена СОТ визначає тривалість процесу. Стверджується, що близькість країни до великого члена СОТ визначає тривалість процесу; М. Копловіч і Д. Олс [12] також називають рівень демократії одним із ключових чинників, які визначають швидкість вступу до СОТ; С. Басу, В. Огнівцев і В. Широторі [97] виявили, що глибина зобов'язань не пов'язана напряму ані з рівнем доходу, ані з якістю інституціонального середовища зовнішньоторговельного сектору, що вимірюється Індексом економічної свободи. Під глибиною зобов'язань розуміється обсяг зобов'язань членів

СОТ, вимірюваний кількістю пунктів у доповіді Робочої групи з приєднання, а також встановлені обов'язкові тарифи, тобто тарифи, які члени СОТ не можуть підвищувати.

Країни, в яких перше засідання Робочої групи з приєднання до СОТ було проведене після 1994 року, характеризуються найбільшою глибиною зобов'язань, тобто найбільш просунутою трансформацією сектора зовнішньої торгівлі, при цьому Казахстан включив до свого звіту Робочої групи пункт 1176. Це пов'язано з особливостями торговельного режиму Казахстану до його вступу до СОТ, оскільки він є одним із найбільших експортерів. В'єтнам (528) і Україна (513) також мають високі обсяги імпорту й експорту й помітну глибину зобов'язань. За винятком Киргизстану й Непалу, більшість країн мають 100-відсоткові тарифні зобов'язання. Як правило, країни з вищим рівнем економічного розвитку мають нижчі середні ставки пов'язаних тарифів. Так, країною з найвищими обмежувальними тарифами є Вануату, яка в рік свого вступу до СОТ мала найменший ВВП серед країн, представлених у списку. Проте Чорногорія й Україна мають найнижчі обмежувальні тарифи, які є винятком із цього правила.

Аналіз впливу ВВП, імпорту й експорту на момент вступу в СОТ на рівень глибини зобов'язань, який ґрунтується на кількості пунктів, що містять середню обмежену тарифну ставку, яка є максимальною ефективною тарифною ставкою, що її може встановити член СОТ, показав, що глибина зобов'язань залежить від експорту (коефіцієнт кореляції 0,72), імпорту 91 країни-члена (0,54) й ВВП (0,35). Таким чином, що вища частка країни у світовій торгівлі, то більше вимог вона висуває до членів СОТ і то глибші її зобов'язання. Так, зобов'язання Саудівської Аравії, яка має досить велику частку у світовій торгівлі, удвічі вищі, ніж у більш дрібних країн з аналогічним рівнем розвитку; ВВП, обсяги експорту й імпорту також впливають на кінцевий обов'язковий тариф; що вищі ВВП, експорт й імпорт, то нижчим є граничний тариф (коефіцієнт кореляції між ВВП і граничним тарифом становить -0,12, експортом - -0,31 й імпортом - -0,28). Іншими

словами, більш розвинені країни, як правило, мають нижчі середні верхні граничні тарифи. Це означає, що глибина зобов'язань, включно з остаточними граничними тарифами, визначається конкретними комерційними інтересами, розміром ринку і політичними інтересами. Така диференціація зазнає критики і змушує декого сумніватися у справедливості процесу приєднання.

Таблиця 2.2

Рівень глибини трансформації сектору зовнішньої торгівлі й темпи зростання зовнішньої торгівлі й ВВП в окремих країнах

Країни-члени СОТ	Обсяг у рік вступу, млрд. дол. США			Глибина зобов'язань, прийнятих за угодами вступу до СОТ (кількість параграфів)	Середній зв'язаний тариф, (охоплення, %)	Середньорічні темпи зростання у 2012-2023 рр., %		
	ВВП	Експорт	Імпорт			ВВП	Експорт	Імпорт
Киргизстан	1,65	0,60	0,93	174	7,5 (99,9%)	7,98	4,38	6,89
Йорданія	8,46	3,54	5,80	249	16,3 (100%)	9,08	5,05	4,43
Грузія	3,06	0,85	1,31	181	7,4 (100%)	4,84	10,18	6,29
Албанія	3,48	0,56	1,35	168	6,9 (100%)	2,42	6,21	2,22
Молдова	1,48	0,64	0,99	238	7,0 (100%)	7,39	7,35	4,83
Оман	19,51	11,77	6,35	158	14,1 (100%)	7,04	6,58	7,46
Хорватія	21,77	7,62	8,59	226	5,0 (100%)	-0,43	3,26	1,06
Вірменія	2,81	0,98	1,53	219	8,5 (100%)	3,15	9,37	5,27
Непал	7,27	1,23	2,29	155	26,3 (99,4%)	9,58	5,93	12,77
Камбоджа	5,34	3,39	3,78	225	19,5 (100%)	9,97	13,25	13,41
Саудівська Аравія	32,85	19,20	87,65	316	11,2 (100%)	6,16	3,26	3,70
В'єтнам	77,41	54,59	65,78	528	11,5 (100%)	11,39	15,95	13,40
Тонга	0,30	0,04	0,18	189	17,6 (100%)	4,05	12,73	5,85
Україна	17,98	82,48	96,85	513	5,8 (100%)	0,31	1,52	2,99
Кабо-Верде	1,79	0,71	1,18	270	16,0 (100%)	1,98	5,32	2,56
Чорногорія	4,09	1,70	2,71	282	5,3 (100%)	3,32	3,40	1,60

За: [92-96]

Однак аналіз впливу глибини зобов'язань й обов'язкових тарифів на темпи зростання ВВП, експорту й імпорту показав, що більша глибина зобов'язань не зробила істотного впливу на ВВП й експорт (коефіцієнти кореляції 0,03 та -0,07) та стала одним із чинників зниження імпорту (-

0,22). Угода СОТ Угода СОТ не містить чіткої процедури приєднання. Однак цей процес значною мірою стандартизований і передбачуваний (рис. 2.2). Спочатку країна подає офіційну заявку на вступ до СОТ, меморандум про режим зовнішньої торгівлі й пропозицію щодо поступок Генеральній раді; після подачі офіційної заявки на вступ до СОТ формується робоча група, що складається з чинних членів СОТ. Робоча група збирає інформацію про торговельне законодавство країн-кандидатів і виявляє різні аспекти, приділяючи особливу увагу ступеню приватизації економіки й прозорості державного регулювання. Також зазвичай запитують детальну інформацію про сільськогосподарські субсидії, вимоги до охорони здоров'я й безпеки, сектор послуг й інтелектуальну власність.

Кожен член СОТ розробляє свої власні зобов'язання, застосовуючи систему НБН, у результаті двосторонніх переговорів зі своїми торговельними партнерами, щоб забезпечити доступ на свої ринки товарів і послуг. Розширення членства в СОТ, що має важливе значення для трансформації міжнародної торговельної системи, виконує одну з трьох функцій: 1) створення нових зобов'язань; 2) повне або тимчасове скасування наявних зобов'язань; або 3) заміна одного зобов'язання іншим, тобто зміна основи СОТ [22].

Аналізування фактичних даних інформації щодо застосування заходів захисту внутрішнього ринку фактично свідчить, що антидемпінгові мита є найпоширенішими на практиці в усьому світі. Це пояснюється відносною простотою проведення відповідних розслідувань. За допомогою антидемпінгових мит відповідальні національні органи відновлюють «справедливі умови конкуренції» шляхом судових розглядів з іноземними компаніями. Політичний вплив таких тарифів мінімальний. На відміну від цього, захисні заходи обмежені необхідністю надання компенсації постраждалим сторонам, а компенсаційні мита - складнішими процедурами розслідування й політичними факторами. У таблиці 2.3 наведено стислі дані

щодо впливу вступу до СОТ на трансформацію інституціонального середовища сектору зовнішньої торгівлі країни.

Таблиця 2.3

Рівень впливу СОТ на інституціональне середовище сектору зовнішньої торгівлі

Вплив СОТ	Сфера застосування	Необхідні зміни інституційного середовища
Тарифи на імпорт	Державні доходи, промислова і митна політики	Пов'язані рівні тарифів для промислових і сільськогосподарських товарів
Збори і платежі за імпорт і експорт	державні доходи	Збори і платежі повинні бути обмежені до приблизної вартості наданих послуг
внутрішні податки	державні доходи	Внутрішні податки повинні бути однаковими для аналогічної вітчизняної та імпоротної продукції
Кількісні обмеження на імпорт і експорт товарів	Сільськогосподарська і промислова політики	Кількісні обмеження заборонені
ліцензування імпорту	Сільськогосподарська і промислова політики	Ліцензування імпорту має бути прозорою, простою і зрозумілою процедурою
митна оцінка	митна політика	Застосування певних методів оцінки, заборона застосування мінімальних значень митної оцінки вартості товарів
Антидемпінгові, компенсаційні мита і захисні режими	Сільськогосподарська і промислова політики	Ухвалення спеціальних законів і нормативних актів, у тому числі створення спеціальних відповідальних органів
Субсидії на експорт	Сільськогосподарська і промислова політики	Експортні субсидії на промислові товари заборонені і зв'язані на нульовому рівні на сільськогосподарську продукцію
внутрішні субсидії	Сільськогосподарська і промислова політики	Застосування промислових субсидій підпорядковане конкретним правилам; Сільськогосподарські субсидії прив'язані до певних або мінімальних рівнів
Технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ)	Сільськогосподарська і промислова політики	Спеціальні закони і правила для покриття технічних регламентів, стандартів і систем оцінки відповідності, у тому числі прозорості та створення інформаційних центрів
Санітарні та фітосанітарні заходи (СФЗ)	Сільськогосподарська політики	Спеціальні закони і правила для покриття оцінки ризику та інших необхідних багатосторонніх правил, у тому числі прозорості та створення інформаційних центрів
Інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею (ТРИМС)	Сільськогосподарська, промислова та інвестиційна політики	ТРИМС заборонені
сектора послуг	Економічна і соціальна політики	Закони та правила, що стосуються доступу іноземних послуг до національного ринку
Права на інтелектуальну власність, пов'язані з торгівлею (ТРИПС)	Економічна і соціальна політика, і національні правові системи	Закони та нормативні акти повинні відповідати договору ТРИПС та його виконання в області авторського і суміжних прав, патентів, промислових зразків, географічних зазначень, товарних знаків, охорони сортів рослин, топографії інтегральних мікросхем, прихованої інформації тощо.

За: [92-96]

Таким чином, в сучасних умовах неможливо інтерпретувати трансформацію міжнародної торговельної системи в контексті розширення

СОТ, не розуміючи взаємозв'язку між рамками СОТ і звітами Робочої групи про приєднання країн.

2.2. Аналіз процесів лібералізації міжнародної торгівлі в системі регіональних торговельних угод

Однією з небагатьох тенденцій розвитку міжнародної торгівлі, яка супечечить процесам глобалізації, є регіоналізація. Збільшення за останнє десятиліття кількості регіональних торговельних угод (РТУ), які усувають усі або більшість бар'єрів у взаємній торгівлі між країнами-учасницями, фактично свідчить про зростаючу роль РТУ в лібералізації міжнародної торгівлі. Це пов'язано з ускладненням і посиленням взаємопов'язаності глобальних економічних процесів. Конкуренція за ринки збуту і джерела ресурсів, що посилюється, вимагає співпраці між географічно пов'язаними країнами. Це пов'язано з тим, що воно дає змогу економити на тарифах і підвищує згуртованість у боротьбі зі спільними конкурентами на світовому ринку.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність у подальшій лібералізації міжнародної торговельної системи. Однак, як уже йшлося в підрозділі 2.1, членство в СОТ трансформує не тільки інституційне середовище зовнішньоторговельних секторів країн-учасниць, а й інституційне середовище існуючих держав-членів. Оскільки нові рішення щодо подальшої глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи потребують консенсусу всіх членів СОТ, у рамках СОТ може бути досягнута лише мінімальна лібералізація; у рамках РТС, створених під егідою СОТ, країни можуть фактично отримати максимальну лібералізацію. Тому деякі правила РТУ уже є основою для угод у рамках СОТ. Наприклад, уперше в рамках РТУ було розглянуто такі питання, як міжнародна торгівля послугами, захист інтелектуальної власності й інвестицій, а також встановлення екологічних стандартів. Інакше кажучи, РТУ є глобальними інституціоналізаторами міжнародної торговельної системи: у 2006 році

Генеральна рада розробила тимчасову процедуру створення РТУ, що отримала назву «Механізм транспарентності». Під час переговорів Дохійського раунду тимчасова процедура створення РТУ має бути замінена на постійну.

Отже, члени СОТ можуть укладати РТУ відповідно до одного з трьох правил:

- стаття XIV ГАТТ - РТУ з торгівлі товарами;
- положення про набуття чинності;
- РТУ для країн, що розвиваються;
- стаття V ГАТС - РТУ з торгівлі послугами.

Це гарантує, що члени СОТ не зазнаватимуть дискримінації. З одного боку, РТУ є винятком із цього принципу, оскільки вони нівелюють важливість принципу РНБ, оскільки знижують тарифи країн-членів. Однак РТС спрямовані на полегшення торгівлі між країнами-учасницями і не призводять до збільшення бар'єрів для третіх країн [109].

У сучасному світі РТУ стають інструментом інтеграційного неопротекціонізму. Іншими словами, зростання кількості РТУ фактично свідчить про те, що на зміну ліберальній політиці дерегулювання приходить так зване селективне дерегулювання [38]. Іншими словами, РТУ стають важливим гравцем у глобальній інституціоналізації міжнародної торговельної системи. Відповідно до цих умов, РТУ мають охоплювати всю торгівлю між членами, якщо тільки на них не поширюється застереження щодо набуття чинності [26]. Члени СОТ зобов'язані повідомляти про РТУ, у яких вони беруть участь, як і учасники ГАТТ. У 2016 році було повідомлено про 113-й РТУ між Монголією і Японією. Після цього всі члени СОТ стали брати участь у регіоналізації в рамках СОТ; деякі члени приєдналися до більш ніж 20 РТУ (Додаток). У період з 1948 до 1994 року ГАТТ отримав 124 повідомлення про РТУ, що охоплюють лише торгівлю товарами, але з моменту створення СОТ було укладено станом на травень 2023 року до СОТ було повідомлено про 459 таких угод, з яких 287 уже набрали чинності. 2004

рік ознаменувався різким зростанням кількості таких угод через стагнацію Дохійського раунду, внаслідок чого СОТ стала глобальною. Зниження довіри до СОТ як інституту, що забезпечує інституціоналізацію, було спричинене - у 1992-1995 роках - проблемами зі створенням СОТ, а у 2007 році - розробленням тимчасового механізму для створення РТС [19].

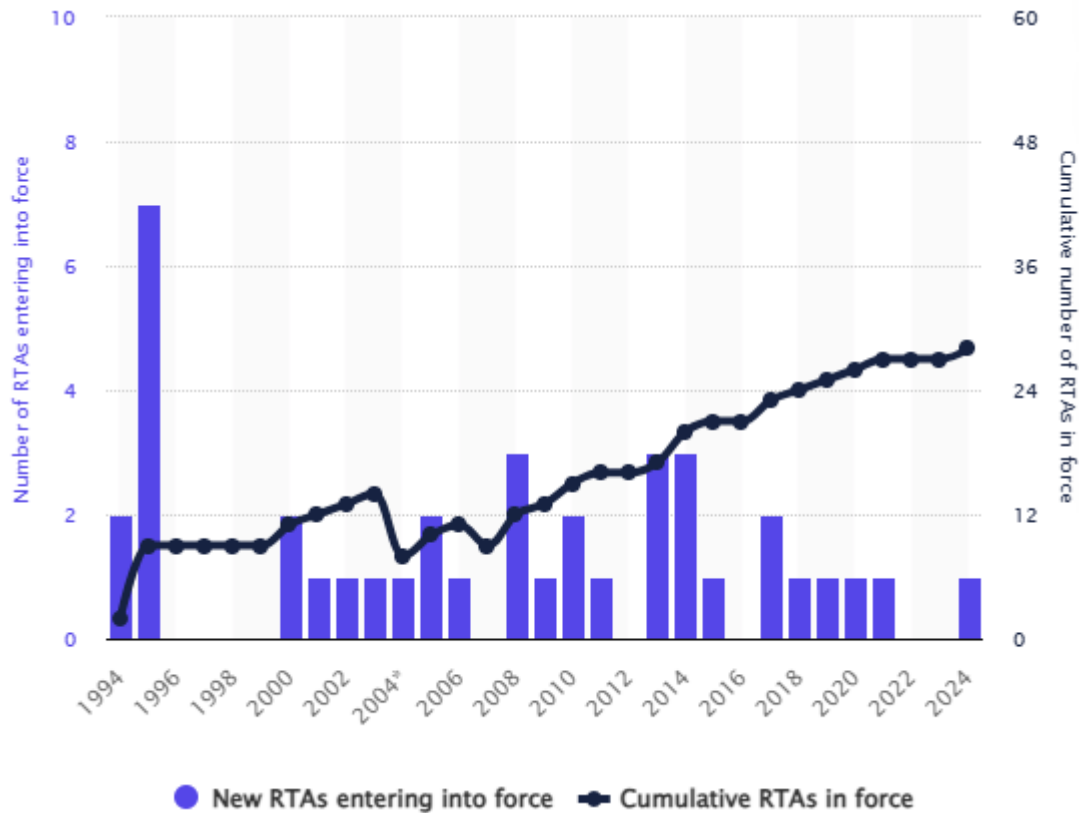

Рис. 2.2. Динаміка створення РТС у 1994-2024 рр.

За: [96]

На країни Азії, Європи й Північної Америки припадає 88% загального обсягу міжнародної торгівлі товарами (рис. 2.3), при цьому найактивніше РТС нотифікуються в Європі, Східній Азії, Південній Америці. Три чверті ратифікованих РТС укладено відповідно до Статті XIV ГАТТ; відповідно до статистики СОТ, 90% РТС пов'язані з формуванням зон вільної торгівлі і лише 10% - з угодами про митні союзи.

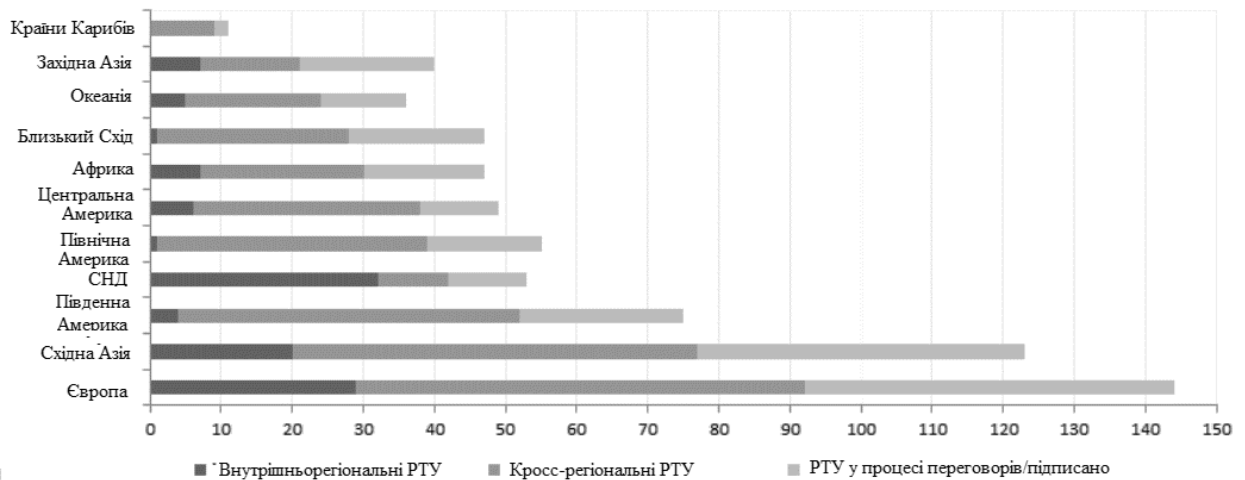

Рис. 2.3. Кількість РТУ у розрізі регіонів світу

За: [96]

Багато членів СОТ наразі ведуть переговори про укладення нових РТС. Більшість нових РТС, як і раніше, являють собою двосторонні угоди. Однак ведуться переговори і про укладення мегарегіональних угод. До них належать Транстихоокеанське партнерство (ТТП), Регіональне всеосяжне економічне партнерство (РВЕП), Латиноамерикансько-Тихоокеанський альянс, Спільний ринок Східної й Південної Азії (КОМЕСА), Східноафриканське співтовариство (САС) і Тристороння угода Співтовариства розвитку півдня Африки (САДК) [27].

Мегарегіональні угоди пом'якшують негативні наслідки ефекту «чаші зі спагеті», особливо коли вони в кінцевому підсумку замінюють існуючі двосторонні угоди й формують загальні правила для низки країн (наприклад, для визначення походження товарів) [104]. На думку Ван Лангенхоффа [95], РТС виконують вісім важливих функцій. Зокрема, вони збільшують обсяг зовнішньої торгівлі між країнами регіону, створюють сприятливі умови для розвитку приватного сектору, розбудовують інфраструктуру для економічного зростання й регіональної інтеграції, формують сильні національні інституції, розбудовують інклюзивне громадянське суспільство, підвищують безпеку в регіоні, розробляють екологічні програми на регіональному рівні й зміцнюють обміни всередині регіону й з іншими

частинами світу. До найбільших РТС сучасності належать Євросоюз, НАФТА й АСЕАН: станом на 2023 рік (офіційної статистики СОТ за цими РТС за 2024 рік іще немає), на ці три РТС разом припадало 56 % (8,9 трлн дол. США) світового експорту товарів - рис. 2.4), 58 % світового імпорту товарів (9,5 трлн дол. США).

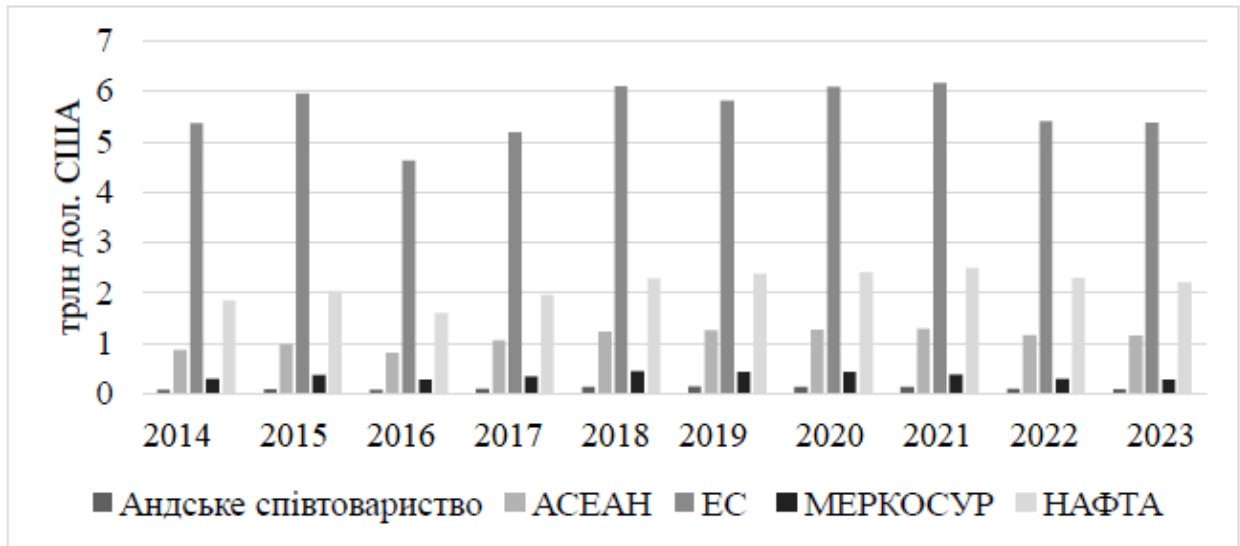

Рис. 2.4. Динаміка експорту у межах регіональних торговельних угод у 2014-2023 рр.

За: [96]

У 2014-2023 роках темпи зростання товарної торгівлі сповільнилися порівняно з 2007-2014 роками через сповільнення економічного розвитку, спричиненого світовою фінансовою кризою 2008 року, і падіння імпортних й експортних цін на товари у 2014-2015 роках. МЕРКОСУР і Андське співтовариство також зіткнулися зі зниженням товарного експорту. Наразі їхня частка становить 2 % і 1 % відповідно.

Про роль РТС у процесах подальшої лібералізації міжнародної торговельної системи в рамках СОТ фактично свідчить показник їхньої зрілості. Цим показником є частка внутрішньорегіональної торгівлі в загальному обсязі зовнішньої торгівлі членів РТС. Однак для найбільших РТС цей показник може суттєво різнитися (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Частка внутрішньорегіональної торгівлі в загальному обсязі зовнішньої торгівлі найбільших РТС (%)

	2019	2020	2021	2022	2023
Андське співтовариство	9,39	7,68	7,66	7,17	7,48
АСЕАН	24,36	24,20	24,05	23,49	23,03
ЄС	61,99	62,39	63,33	63,56	64,34
МЕРКОСУР	14,15	14,28	13,52	13,54	14,63
НАФТА	40,07	40,81	41,54	40,75	40,27

За: [96]

Отже, значення внутрішньорегіональної торгівлі найбільш простежується в межах Євросоюзу. Внутрішньорегіональна торгівля для ЄС важливіша, ніж зовнішня: у 2023 році частка внутрішньорегіональної торгівлі в ЄС становила 64%. Для ЄС також доступна статистика щодо внутрішньо- й позарегіональної торгівлі послугами. Згідно з ними, 38 % експорту послуг Євросоюз і 44 % імпорту послуг ЄС припадає на позарегіональну торгівлю, що ще більше характеризує це РТС як зрілий союз, який гарантує подальшу лібералізацію міжнародної торговельної системи, хоча для країн АСЕАН позарегіональна торгівля є набагато важливішою. Для НАФТА ринки цього угруповання є регіонами збуту, але не джерелами закупівель необхідних товарів. Для трьох інших інтеграційних угруповань зовнішня торгівля набагато важливіша за регіональну, що можна пояснити схожою внутрішньою економічною структурою РТУ.

Після глобальної кризи значущість внутрішньорегіональної торгівлі знизилася в ЄС і НАФТА, але не зазнала істотних змін в АСЕАН і МЕРКОСУР (табл. 2.5). Ймовірно, це сталося тому, що розвинені країни постраждали від кризи сильніше, ніж країни з економікою, що розвивається. Падіння попиту в країнах з економікою, що розвивається, було меншим, ніж у розвинених країнах; Євросоюз і НАФТА були змушені продавати більше товарів на ринках, що розвиваються, через зниження власної купівельної спроможності.

Таблиця 2.5

**Темпи зростання внутрішньорегіональної й позарегіональної торгівлі
(%*) в основних РТС у 2007-2023 рр.**

	<i>Усього</i>	<i>Внутрішньорегіональний</i>	<i>Позарегіональний</i>
<i>Експорт</i>			
Андське співтовариство	1,37	-0,36	3,07
АСЕАН	2,45	-0,03	4,91
ЄС	1,27	0,14	2,39
МЕРКОСУР	-1,63	-0,66	-2,59
НАФТА	3,45	3,36	3,54
<i>Усього за цими РТУ</i>	0,64	0,47	0,83
<i>Імпорт</i>			
Андське співтовариство	5,86	-0,10	11,82
АСЕАН	3,28	-0,53	7,07
ЄС	0,12	-0,46	0,64
МЕРКОСУР	0,19	-0,07	0,43
НАФТА	3,48	-3,13	10,05
<i>Усього за цими РТУ</i>	2,59	-0,85	6,01

За: [96]

Т аким чином, до глобальної кризи основні РТС загалом відставали від темпів зростання світової економіки [19]. Однак тепер подальша лібералізація міжнародної торговельної системи в рамках РТС стає дедалі важливішою для світової торгівлі: у НАФТА спостерігається найбільше зростання внутрішньорегіонального експорту, а в АСЕАН - найбільше зростання позарегіонального експорту. Таким чином, РТС не є конкурентами СОТ, а зазвичай сприяють розвитку міжнародної торговельної системи: вони дають змогу країнам встановлювати «правила гри», що виходять за рамки рівня лібералізації, можливого на багатосторонній основі. Ба більше, багато проблем Дохійського раунду переговорів СОТ можна вирішити за допомогою зрілих РТС, які гарантують подальшу лібералізацію міжнародної торговельної системи. Таким чином, що ширшими будуть РТС, то простіше проходитимуть торговельні переговори в рамках СОТ. Аналіз внутрішньорегіональної й позарегіональної торгівлі в основних РТС показує, що тільки Євросоюз досяг такого рівня подальшої лібералізації міжнародної

торговельної системи, який забезпечує більше переваг для торгівлі всередині ЄС, ніж для торгівлі з іншими членами СОТ. Це фактично свідчить про те, що новий етап глобальної інституціоналізації, який ґрунтується на формуванні дворівневої міжнародної торговельної системи на чолі з СОТ і РТС, ще не розпочався. І саме лібералізація в рамках СОТ нині визначає зростання зовнішньої торгівлі між країнами.

2.3. Оцінка ефективності глобальних процесів інституціоналізації міжнародної торгівлі в умовах викликів сьогодення

Механізм СОТ з вирішення зовнішньоторговельних спорів є основним інструментом забезпечення дотримання (координації) країнами-«базами» СОТ своєї торговельної політики й відповідної трансформації міжнародної торговельної системи. Це відповідає авторському визначенню глобальної інституціоналізації. Слід зазначити, що встановлення процедур і механізмів розв'язання зовнішньоторговельних спорів, що виникають у торговельних відносинах, є однією з найважливіших функцій ГАТТ, яка була передана СОТ. Вона полягає у вирішенні зовнішньоторговельних спорів на рівні урядів договірних сторін: ситуації, в яких члени СОТ можуть запросити консультації для вирішення зовнішньоторговельних спорів у СОТ, включають:

- порушення режиму РНБ щодо власних експортерів;
- порушення національного режиму щодо власних експортерів;
- порушення принципів СОТ щодо застосування антидемпінгових, захисних або компенсаційних митних тарифів не у відповідності до принципів СОТ;
- використання заборонених субсидій в інших країнах;
- затримки в публікації повідомлень про намір запровадити нові технічні регламенти або процедури оцінки відповідності.

В умовах викликів сьогодення, глобальна інституціоналізація міжнародної торговельної системи відбувається не тільки в процесі адаптації

національних законодавств до нових «правил гри», а й у процесі розв'язання зовнішньоторговельних суперечок між членами СОТ. Система СОТ є комплексом, тому всі її положення взаємопов'язані й взаємно підсилюють одне одного. Розширення і тлумачення існуючих термінів СОТ не тільки змінюють цей конкретний термін, а й можуть змінити зміст інших правил СОТ. Тому найважливішою функцією інститутів СОТ є нагляд за тим, як інтерпретуються відповідні положення існуючої системи СОТ у процесі розгляду зовнішньоторговельних спорів.

Інституціоналізація міжнародної торговельної системи також пов'язана з роз'ясненням змісту існуючих правил і створенням прецеденту під час вирішення зовнішньоторговельних спорів у СОТ. Примітно, що лише 1/5 частина зовнішньоторговельних спорів була офіційно вирішена, тобто врегульована або завершена (відкликана або взаємно узгоджена сторонами). Однак таких випадків набагато більше. Головний з них - врегулювання спорів у рамках консультацій, не пов'язаних з офіційними процедурами СОТ з вирішення зовнішньоторговельних спорів. Той факт, що останніми роками кількість зовнішньоторговельних спорів почала поступово скорочуватися, лише підтверджує, що в рамках УБС ведеться пошук консенсусу щодо торговельних питань.

За час існування ОВС було досягнуто таких результатів:

- Було розглянуто велику кількість зовнішньоторговельних спорів, і в 90 % з них вони були ефективно вирішені шляхом скасування обмежувальних заходів країнами-імпортерами, які виявили відхилення від своїх зобов'язань у рамках СОТ [86].

- Механізми врегулювання зовнішньоторговельних суперечок у рамках СОТ функціонують ефективно, розв'язуючи багато двосторонніх суперечностей і допомагаючи враховувати інтереси всіх країн у рамках багатосторонньої торговельної системи [96], забезпечуючи захист прав країн, що розвиваються, нарівні з економічно потужними розвиненими країнами [16], створюють прецедентну основу для розв'язання важливих

неторговельних питань, наприклад, у сфері охорони навколишнього середовища.

Використання ОВС нині є найпоширенішим методом мирного вирішення зовнішньоторговельних спорів у міжнародній торгівлі для забезпечення дотримання зобов'язань за цими угодами: з моменту створення СОТ у 1995 році в СОТ було розглянуто понад 500 зовнішньоторговельних спорів, третина з яких усе ще перебуває на стадії консультацій. Одним із недоліків механізму вирішення зовнішньоторговельних спорів СОТ є тривалий часовий лаг, який існує, коли спори не вирішуються на консультативній стадії. Це особливо яскраво проявилось під час Дохійського раунду, що знизило ефективність СОТ і підірвало довіру між членами СОТ.

Таким чином, в умовах сьогодення основними проблемами інституційного характеру в системі міжнародної торгівлі є [45]:

- зростаюча складність зовнішньоторговельних спорів збільшує час їхнього вирішення, розширює склад комісій, збільшує навантаження на Секретаріат і органи СОТ загалом, а також затягує весь процес вирішення зовнішньоторговельних спорів;

- З одного боку, термін розгляду справи було знову подовжено; з іншого боку, з'явилися альтернативні «відкати» з боку сильніших економік на користь слабших, щоб зберегти протекціоністські обмеження на імпорт;

- Члени СОТ уже 17 років поспіль не можуть домовитися про подальшу лібералізацію торгівлі, особливо в секторі послуг. Нездатність зробити це сповільнила роботу СОТ, унаслідок чого нові сфери регулювання, зокрема «зелена економіка», електронна торгівля і субсидії для запобігання й скорочення забруднення довкілля, розглядаються в рамках механізму розв'язання зовнішньоторговельних суперечок СОТ, що не відповідає її основному мандату;

- тенденції в сфері РТУ, особливо зростання кількості мегарегіональних угод, знижує значущість СОТ як основного постачальника торговельних правил й механізму СОТ із розв'язання зовнішньоторговельних суперечок.

Найдетальніше вплив інституційних змін на зовнішню торгівлю розглядається у праці М. Мореля й О. Бабецької-Кухарчук [2], які продовжують традицію, започатковану Д. П'яцоло, і використовують гравітаційну модель з інституційними змінними. Вони розглядають «прагнення до членства в ЄС» як «зовнішній якір» для розвитку сектора зовнішньої торгівлі. За їхніми оцінками, інституційна конвергенція може збільшити зовнішню торгівлю країн Центральної й Східної Європи в середньому на 46 %.

Необхідно проаналізувати вступ до СОТ як потенційний фактор зростання зовнішньої торгівлі для країн, включно з Україною. Наша емпірична стратегія ґрунтується на гравітаційній моделі, широко використовуваній у зазначеній літературі. Це відповідає цілям цього дослідження, оскільки дає змогу кількісно оцінити вплив вступу країни до СОТ або РТУ на розвиток її сектору зовнішньої торгівлі на експорт. Гравітаційна модель оцінюється на основі країн, які експортували товари в Україну за останні 20 років. Таким чином, вихідна вибірка складається з більш ніж 3500 спостережень. Однак через деякі відсутні дані модель містить 1915 спостережень. Також було розраховано альтернативну модель на основі 1381 спостереження, що включає країни-імпортери української продукції за останні 20 років (див. рівняння 1.1).

Для кількісної оцінки впливу глобальної інституціоналізації ми пропонуємо використовувати дві групи гравітаційних моделей. Перша група включає 1381 спостереження і розглядає Україну як 20-річного експортера. Ця модель включає всі країни, до яких Україна експортувала товари протягом цього періоду. До моделі не включені країни, до яких Україна не експортує товари на регулярній основі. Це означає, що оцінити вплив інституційного середовища в секторі зовнішньої торгівлі на експорт, особливо внаслідок процесу вступу до СОТ, не є можливим.

Інша група гравітаційних моделей оцінюється на основі країн, які експортували товари в Україну протягом останніх 20 років. Країни, які

експортували товари в Україну лише кілька років, виключаються з моделі. Це дало змогу оцінити вплив інституційного середовища на зовнішню торгівлю за весь період.

Таким чином, початкова вибірка складалася з більш ніж 3500 спостережень. Однак через відсутність даних модель містить 1915 спостережень. Для того щоб розглянути моделі як для України як країни-експортера, так і для країн, що експортували товари в Україну, тобто для двох груп країн, отримано шість гравітаційних моделей на основі трьох показників розвитку зовнішньоторговельного сектору. Тепер розглянемо окремо інституційні чинники, включені до гравітаційних моделей. Індекс економічної свободи оцінює чотири ключові аспекти інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору:

1. верховенство закону (Inst_1, Inst_2, Inst_3);
2. розмір уряду (Inst_4, Inst_5, Inst_6);
3. ефективність регулювання (Inst_7, Inst_8, Inst_9);
4. відкритість ринку (Inst_10, Inst_11, Inst_12).

Оцінюючи стан цих чотирьох категорій, Індекс економічної свободи характеризує 12 окремих царин інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору, кожна з яких оцінюється за шкалою від 0 до 100. Для отримання загальної оцінки інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі в кожній країні Фонд «Спадщина» виставляє однаково зважені бали за цими 12 галузями інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі.

Розглянемо модель із використанням бази даних країн, що експортували продукцію в Україну за останні 20 років. Оскільки Національна служба статистики України не надає дані за період від незалежності до 2001 року, для моделювання було використано всі доступні дані з World Integrated Trade Solution [96] Світового банку. На офіційному сайті Національної статистичної служби України представлено інформацію щодо торговельних партнерів України у 2016-2023 роках, оскільки дані за попередні роки,

доступні на сайті Національної статистичної служби України, не обов'язково корелюють або співвідносяться з даними Світового банку, їх не використовували для моделювання. Тому моделювання проводилося на основі даних Світового банку про зовнішню торгівлю України за 1995-2023 роки. Результати показують, що інституціональне середовище сектору зовнішньої торгівлі України не впливає на імпорт, але вступ до СОТ й РТУ України й її партнерів є важливими факторами; для індексів Inst_3 (здоров'я уряду), Inst_6 (здоров'я бюджету) й Inst_8 (свобода праці) Фонд «Спадщина» не надав достатніх даних для розрахунків. не надав достатніх даних для розрахунків і був виключений з моделі (табл. 2.6). Волатильність (одразу після включення інституційних змінних) і Inst_5 (тобто державні видатки) виявилися незначущими. Таким чином, на основі даних таблиці 2.6 можна побудувати таке рівняння:

$$\ln Trade = -77,7 + 3,18 \ln GDP_i + 0,87 \ln GDP_j - 1,16 \ln D_{ij} + 0,0087 Inst_{1-j} + 0,0092 Inst_{2-j} - 0,0168 Inst_{4-j} - 0,0092 Inst_{7-j} - 0,120 Inst_{9-j} + 0,0109 Inst_{10-j} - 0,124 Inst_{11-j} + 0,0124 Inst_{12-j} + 0,6726 WTO_{ij} + 1,4477 RTA_{ij}$$

Усі інституційні чинники значущі, крім Inst_5 (державні витрати). Позитивний вплив мають такі інституційні чинники, як права власності (Inst_1), ефективність судової системи (Inst_2), свобода торгівлі (Inst_10) і фінансова свобода (Inst_12). Членство в СОТ і РТС з країнами-партнерами також позитивно впливають на зовнішню торгівлю країни. Також було здійснено спробу включити в модель параметри, що враховують втрати від повномасштабної війни з росією й зв'язків з ЄС.

Таблиця 2.6

**Результати множинної регресії на основі Індексу економічної свободи
(країни-експортери товарів в Україну)**

Regression Summary for Dependent Variable: ln Trade (ln)						
R= ,80889221 R ² = ,65430660 Adjusted R ² = ,65010198						
F(23,1891)=155,62 p<0,0000 Std.Error of estimate: 1,7145						
N=1915	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(1891)	p-value
Intercept			-77,6957	22,82599	-3,4038	0,000678
ln GDP i	0,219702	0,059703	3,1841	0,86527	3,6799	0,000240
ln GDP j	0,524046	0,014818	0,8699	0,02460	35,3666	0,000000
lnD_1	-0,371887	0,018820	-1,1672	0,05907	-19,7602	0,000000
VOLij	0,007073	0,015939	0,1873	0,42221	0,4437	0,657290
Inst_1_j	0,075106	0,034436	0,0087	0,00397	2,1811	0,029302
Inst_2_j	0,075728	0,033016	0,0092	0,00403	2,2936	0,021920
Inst_4_j	-0,082113	0,019110	-0,0168	0,00391	-4,2967	0,000018
Inst_5_j	-0,001397	0,023735	-0,0002	0,00292	-0,0588	0,953085
Inst_7_j	-0,046998	0,021942	-0,0092	0,00430	-2,1419	0,032330
Inst_9_j	-0,050873	0,017794	-0,0120	0,00418	-2,8590	0,004296
Inst_10_j	0,055814	0,019115	0,0109	0,00373	2,9199	0,003543
Inst_11_j	-0,086512	0,022696	-0,0124	0,00325	-3,8118	0,000142
Inst_12_j	0,083491	0,021539	0,0124	0,00321	3,8763	0,000110
Inst_1_i	0,021973	0,017685	0,0128	0,01030	1,2425	0,214215
Inst_2_i	-0,023377	0,025305	-0,0191	0,02069	-0,9238	0,355704
Inst_4_i	0,010640	0,030304	0,0037	0,01058	0,3511	0,725544
Inst_5_i	-0,056589	0,040013	-0,0103	0,00731	-1,4142	0,157453
Inst_7_i	-0,022062	0,022693	-0,0099	0,01020	-0,9722	0,331092
Inst_10_i	-0,074542	0,038931	-0,0223	0,01164	-1,9147	0,055678
Inst_11_i	0,029291	0,041844	0,0068	0,00978	0,7000	0,484009
Inst_12_i	0,038785	0,040486	0,0123	0,01282	0,9580	0,338184
WTO_ij	0,110231	0,028956	0,6726	0,17668	3,8068	0,000145
RTA_ij	0,150056	0,016340	1,4477	0,15765	9,1833	0,000000

За: розраховано автором

Як показують результати моделювання (табл.2.7), усі інституційні чинники, крім Inst_5 (державні витрати), залишаються значущими, як і в першій моделі. Україна, як наслідок, вже не залежить від імпорту з СНД й рф, а параметр ЄС є значущим. Це фактично свідчить про те, що вступ до СОТ зменшив уразливість України в торгівлі з партнерами. Розрахунок коефіцієнтів взаємозалежності між Україною й її найбільшими торговельними партнерами показує, що Україна найбільш залежна від ринків своїх симетрично важливих партнерів - ЄС. Однак усі інші країни в десять разів менш важливі для України як ринки. Це фактично свідчить про те, що в нинішніх реаліях Україна має можливості вільно переміщатися між різними країнами-партнерами.

Таблиця 2.7

Результати множинної регресії для Індексу економічної свободи з додатковими змінними (країни-експортери товарів в Україну)

Regression Summary for Dependent Variable: ln Trade (ln)						
R= ,81538127 R ² = ,66484661 Adjusted R ² = ,66005110						
F(27,1887)=138,64 p<0,0000 Std Error of estimate: 1,6900						
N=1915	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(1887)	p-value
Intercept			-69,0417	24,32199	-2,8387	0,004579
ln GDP i	0,187412	0,064294	2,7161	0,93181	2,9149	0,003600
ln GDP j	0,519607	0,014749	0,8625	0,02448	35,2305	0,000000
lnD_1	-0,357300	0,018654	-1,1214	0,05855	-19,1545	0,000000
VOLij	0,018136	0,016853	0,4804	0,44641	1,0761	0,282010
Inst_1_j	0,074050	0,034068	0,0085	0,00393	2,1736	0,029857
Inst_2_j	0,084290	0,032626	0,0103	0,00398	2,5835	0,009854
Inst_4_j	-0,093453	0,018899	-0,0191	0,00387	-4,9448	0,000001
Inst_5_j	-0,014293	0,023595	-0,0018	0,00290	-0,6058	0,544746
Inst_7_j	-0,055636	0,021732	-0,0109	0,00426	-2,5601	0,010541
Inst_9_j	-0,039444	0,017675	-0,0093	0,00415	-2,2316	0,025756
Inst_10_j	0,043705	0,018951	0,0085	0,00370	2,3062	0,021208
Inst_11_j	-0,057768	0,022733	-0,0083	0,00325	-2,5412	0,011128
Inst_12_j	0,083223	0,021236	0,0124	0,00316	3,9189	0,000092
Inst_1_i	0,021090	0,027481	0,0123	0,01600	0,7675	0,442907
Inst_2_i	-0,013792	0,025368	-0,0113	0,02075	-0,5437	0,586726
Inst_4_i	0,057342	0,035942	0,0200	0,01255	1,5954	0,110792
Inst_5_i	-0,068083	0,041112	-0,0124	0,00751	-1,6560	0,097879
Inst_7_i	0,039838	0,034137	0,0179	0,01534	1,1670	0,243355
Inst_9_i	0,005347	0,039225	0,0007	0,00527	0,1363	0,891581
Inst_10_i	-0,050754	0,053784	-0,0152	0,01607	-0,9437	0,345468
Inst_11_i	0,039152	0,045757	0,0092	0,01070	0,8556	0,392300
Inst_12_i	0,055583	0,039971	0,0176	0,01266	1,3906	0,164519
WTO_ij	0,156309	0,029183	0,9537	0,17806	5,3561	0,000000
RTA_ij	0,079379	0,030100	0,7658	0,29040	2,6372	0,008428
EU_ij	-0,030420	0,021894	-0,5325	0,38325	-1,3894	0,164872
CIS_ij	0,135051	0,025917	1,6608	0,31871	5,2109	0,000000
Tension_i	-0,042378	0,033730	-0,3866	0,30773	-1,2564	0,209131

За: розраховано автором

Таким чином, отримані результати першої моделі свідчать, що зовнішня торгівля України може збільшитися на 106% через зближення інституційного середовища зовнішньоторгівельного сектора України з середнім рівнем Євросоюзу. Однак, незважаючи на те, що непрямий вступ до СОТ впливає на усі сектор інституційного середовища зовнішньоторгівельного сектора, напряду він впливає лише на ступінь свободи торгівлі. Проте, на відміну від М.Морея й О.Бабецької-Кухарчук [2], було враховано інституційні фактори, які негативно впливають на зовнішню торгівлю. Через

взаємопов'язаність усіх інституційних чинників неможливо зблизити з ЄС лише окремі галузі внутрішнього інституційного середовища України.

Висновки до розділу

1. Аналіз трансформації міжнародної торговельної системи в умовах розширення СОТ дає змогу класифікувати умови доповіді Робочої групи зі вступу до СОТ на «СОТ плюс», «СОТ мінус» і «СОТ нейтрально», згідно з якими здійснюється відповідний вплив на інституційне середовище зовнішньоторговельного сектора країни. Алгоритмічний процес виявлення «позитивних», «негативних» і «нейтральних» умов СОТ показав, що трансформація міжнародної торговельної системи за умов розширення СОТ відбувається через наявність умов із конкретних функціональних категорій у звітах робочої групи з приєднання кожного нового члена СОТ. Було встановлено, що це відбувається. Функціональні категорії, такі як гарантія нових зобов'язань або додавання тарифних поступок, спричиняють трансформацію інституціонального середовища сектору зовнішньої торгівлі члена, в той час як умови обміну базою СОТ спричиняють трансформацію самого члена й наявних членів СОТ.

2. Трансформація інституціонального середовища сектору зовнішньої торгівлі після приєднання й вступу до СОТ відбувається «ззовні», тобто інституціональне середовище шляхом приведення інституціонального середовища у відповідність зі змінами в стандартах СОТ, й «зсередини», коли вступ до СОТ Дослідження показало, що антидемпінгові мита є найпоширенішою глобальною практикою. Це фактично свідчить про важливість антидемпінгових мит для трансформації інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі зсередини. Це пояснюється простотою проведення відповідних розслідувань, їх однозначністю й низьким ризиком політичного впливу. На відміну від цього, захисні заходи обмежені необхідністю надання компенсації постраждалим сторонам, а

компенсаційні заходи складні з погляду процедур розслідування й політичного впливу.

3. Створення РТУ на основі «механізму прозорості» СОТ дає змогу країнам встановлювати правила й зобов'язання, які не можуть бути узгоджені на багатосторонньому рівні в рамках СОТ. Подальша лібералізація міжнародної торговельної системи в рамках РТУ допоможе спростити торговельні переговори в СОТ, що означає прискорення лібералізації міжнародної торговельної системи в рамках Дохійського раунду. Аналіз внутрішньорегіональної й позарегіональної торгівлі в основних РТУ фактично свідчить, що новий етап глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи на основі формування дворівневої системи на чолі з СОТ і РТУ ще не розпочався. Серед основних РТУ тільки в ЄС внутрішньорегіональна торгівля важливіша, ніж позарегіональна. Таким чином, саме лібералізація в рамках СОТ, а не РТУ, є нині рушійною силою зростання міжнародної торгівлі.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

3.1. Пріоритети розвитку та регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах впливу глобальних процесів інституціоналізації

Трансформація інституційного середовища в секторі зовнішньої торгівлі шляхом гармонізації українського законодавства з рамками СОТ була завершена до вступу України до СОТ, який відбувся у 2008 р. Відповідно до режиму найбільшого сприяння (РН), що є основою СОТ, до імпортованих товарів, які проходять через митні кордони України, застосовуються три тарифні ставки:

- преференційні (спеціальні преференційні ставки, включаючи винятки, що застосовуються до товарів, які походять з країн-членів Митного союзу, включно з Україною, або згідно з міжнародними угодами) економічного союзу, що користуються статусом найбільшого сприяння, й товарів, які походять із країн, що розвиваються);

- повні (застосовуються до країн, що розвиваються, або країн, що не розвиваються, або країн, що не розвиваються, які не є членами СОТ).

Ці тарифні ставки встановлені Україною в рамках обмежувальних тарифів, установлених на всі групи товарів під час вступу України до СОТ. Середній рівень обмежувальних тарифів України на продовольчі товари в 1,27 раза нижчий за середній рівень ефективних тарифів до вступу до СОТ, а на непродовольчі товари - в 1,14 раза вищий (рис. 3.1).

У рамках обов'язкових тарифів Україна знизила ефективні тарифні ставки на продовольчі товари (HS24-97) у 1,5 раза і на непродовольчі товари (HS01-24) у 1,2 раза. Однак для захисту вітчизняних виробників Україна може максимально збільшити ефективну тарифну ставку до 1,19 раза для продовольчих і 1,35 раза для непродовольчих товарів. Товарні групи з найвищими середніми рівнями пов'язаних тарифів включають цукор і

кондитерські вироби (19,4%), фрукти й овочі (12,6%), зерно і зернові продукти (12,5%), одяг (11,3%) і олії й жири (10,5%). Крім того, на цукор і кондитерські вироби, зерно і зернові продукти, а також одяг діють найвищі тарифні ставки в межах кордонів. Однак частка цих товарів в імпорті незначна - 2,5 % від загального обсягу, і ці галузі не можна вважати найуразливішими в національній економіці України. Вони також не входять до п'ятірки найбільших експортних товарів України. Найбільша частка імпорту України припадає на мінерали й метали (22,5 % від загального обсягу імпорту), хімічну продукцію (17,4 %) й машинобудування (12,1 %). Однак ці товари входять до п'ятірки товарних груп із найнижчими середніми пов'язаними тарифами, що вказує на асиметричність тарифного й митного регулювання на користь інших членів СОТ, а не України.

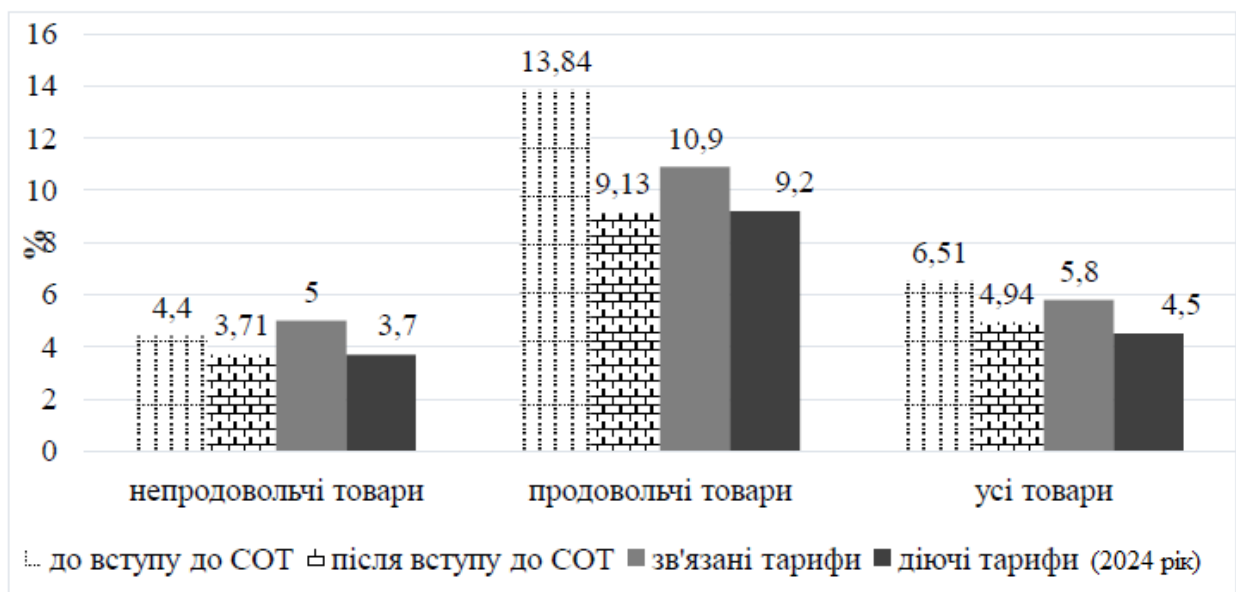

Рис. 3.1. Середній рівень імпортних тарифів в Україні

За: [84]

Слід також зазначити, що в цих секторах Україна має можливість захистити власних виробників у рамках внутрішньої трансформації інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі. Поточні тарифи на ці товарні групи можуть бути збільшені в середньому в 1,62 раза. Деякі категорії товарів, такі як алкоголь і тютюнові вироби (57%) й цукор і

кондитерські вироби (50%), мають граничний тариф, що дорівнює поточному тарифу, але ці дві товарні групи разом становлять лише 2% від загального обсягу імпорту України, а необроблений тютюн є товаром, що найбільш інтенсивно імпортується Україною. товар. товар. Усе це фактично свідчить про те, що обіцяний Україною список тарифів не відповідає її економічним інтересам.

Рада з торгівлі й розвитку розрізняє дві групи нетарифних бар'єрів: фітосанітарні заходи, включно з правилами захисту здоров'я населення, і технічні бар'єри, включно з усіма іншими правилами. Однак жодна із організацій не здійснює вимірювання впливу нетарифного регулювання на процеси розвитку зовнішньої торгівлі країни. Методи, що використовуються в дослідженнях з цією метою, можна розділити на дві групи: методи, засновані на гравітаційному моделюванні, і методи, засновані на показниках великих міжнародних організацій.

У кваліфікаційній роботі для оцінки нетарифного регулювання України як члена СОТ ми використовуємо еквівалент безмитної вартості нетарифних бар'єрів Світового банку, який розраховували лише один раз у 2009 році; двосторонні витрати Світового банку на міжнародну торгівлю з 1995 до 2023 року; показник Doing, що дає змогу оцінити час і вартість імпорту й експорту в країні. Субіндекс міжнародної торгівлі Business Index, який використовується для оцінки часу і вартості імпорту й експорту в країні. Рівень нетарифних бар'єрів на шляху імпорту в Україні становив 13,05 %; заходи щодо захисту вітчизняних виробників у 2009 році не застосовувалися. Середня еквівалентна ставка окупності нетарифних бар'єрів на імпорт продовольства в Україні становить 35,91%, а на імпорт непродовольчих товарів - 45,69%. Це означає, що продовольчий сектор у 1,29 рази більш захищений нетарифними бар'єрами, ніж непродовольчий сектор в Україні.

Оцінка загального рівня нетарифного захисту на основі еквівалентних платних тарифних ставок становить 29,80% для продовольчих товарів і 314,80% для непродовольчих. Продуктами, найбільш захищеними

нетарифним регулюванням в Україні, є колготки й панчохи з інших текстильних матеріалів (HS611599) - 2,43%, устаткування для підготовки, дублення й оздоблення шкіри (HS845310) - 2,33%, машини (HS846510) (HS846510) - 2,18%, устаткування, що дає змогу виконувати різні операції з оброблення без зміни інструментів (HS846231) - 2,10% і вертикальні морозильні камери (HS841840) - 2,09%. Крім того, імпорт цих товарів не завдає шкоди вітчизняному виробництву аналогічних товарів, тому нетарифне регулювання України не відповідає структурі вітчизняного виробництва.

Для порівняння розглянемо нетарифне регулювання ЄС, що базується на нетарифних бар'єрах, еквівалентних тарифам з оплатою за фактом. Зазначимо, що до розрахункової бази Світового банку входять лише 11 з 28 країн ЄС - Австрія, Естонія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва й Польща. Середній коефіцієнт покриття імпорту в ЄС становить 14,94%, що на 2% вище, ніж в Україні. Крім того, аналіз охоплення імпорту в ЄС за країнами-членами РТС показує, що 137 країн із вищим ВВП зазвичай мають вищий рівень нетарифних обмежень і вищий еквівалентний показник нетарифних бар'єрів. Тому можна припустити, що середній рівень нетарифного покриття імпорту й еквівалентна ставка платних нетарифних бар'єрів у ЄС є вищими в різних країнах ЄС, однак для перевірки цього припущення недостатньо даних. Тому розглядаються тільки 11 країн ЄС. Ставка податку, що відповідає нетарифним бар'єрам на імпорт продовольства, становить 46,71 %, що в 1,3 раза вище, ніж в Україні.

На відміну від України, ЄС також вжив заходів щодо захисту вітчизняних виробників у 2009 році, встановивши ставку розподільчого тарифу в розмірі 1,91 %; середня ставка розподільчого тарифу на імпорт непродовольчих товарів у ЄС складає 37,99 %, що у 1,2 раза вище, ніж захист непродовольчого сектору в Україні. Однак якщо загальний рівень захисту продовольчого сектору в ЄС у 7,03 раза вищий, ніж в Україні, то рівень захисту непродовольчого сектору в Україні лише в 1,44 раза вищий, ніж у

ЄС. Це фактично свідчить про те, що рівень нетарифного регулювання в ЄС вищий, ніж в Україні. Це підтверджується аналізом двосторонніх витрат у міжнародній торгівлі між ЄС й Україною (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Значення коефіцієнтів двосторонніх витрат у міжнародній торгівлі для Євросоюзу й України

Показник двосторонніх витрат	Продовольчі товари		Непродовольчі товари	
	Країни-члени СОТ	Решта світу	Країни-члени СОТ	Решта світу
2007 рік				
ЄС	296,85	300,28	215,79	222,53
Україна	287,69	284,01	239,33	235,71
2009 рік				
ЄС	281,33	290,33	224,89	234,75
Україна	254,87	250,69	260,88	257,84
2024 рік				
ЄС	244,10	248,18	186,29	193,49
Україна	215,36	212,58	205,74	197,62

За: [85-88]

Двосторонні рівні витрат у міжнародній торгівлі вищі в ЄС для продовольчих товарів і в Україні для непродовольчих товарів. Крім того, тарифні витрати і, отже, рівень нетарифного регулювання мають тенденцію до зниження як у ЄС, так і в Україні, але швидшими темпами після вступу України до СОТ у 2008 році. Однак у ЄС рівень нетарифного регулювання є нижчим у двосторонній торгівлі з членами СОТ, у той час як в Україні він є нижчим у торгівлі з рештою світу, що фактично свідчить про те, що інституційне середовище в секторі зовнішньої торгівлі не зазнало змін з точки зору нетарифного регулювання.

Нетарифне регулювання між ЄС й Україною також можна оцінити за підпоказником «міжнародна торгівля». Він показує, що Україні потрібно в 33 рази більше часу для оформлення експортних документів, а сама процедура обходиться в 96 разів дорожче. У випадку з імпортом ситуація ще гірша. Час, що витрачається на оформлення документів і митне очищення, у вісім і 46

разів більший, ніж у ЄС. Вартість оформлення імпорту й документації в Україні у два і 40 разів вища, ніж у ЄС. Це фактично свідчить про необхідність реформування митних й адміністративних процедур в Україні з метою скорочення їхньої тривалості й витрат. Оцінюючи нетарифне регулювання в Україні за субпоказниками міжнародної торгівлі, можна зазначити, що рівень нетарифного регулювання в Україні вищий для експорту, ніж для імпорту.

Для оцінки рівня тарифного й нетарифного регулювання в країні можна використовувати індекс торговельних обмежень Світового банку, який враховує еквівалентну вартість нетарифних бар'єрів й наявних тарифів. Результати показують, що на момент розрахунку рівень тарифного й нетарифного захисту для вітчизняних виробників продуктів харчування становив 8,8 % і 20,9 % для виробників непродовольчих товарів, порівняно з 18,5 % і 5,4 % для інших країн для експорту продуктів харчування з України. Іншими словами, рівень захисту для вітчизняних виробників був у 2,1 раза нижчим, а для виробників непродовольчих товарів - учетверо вищим, ніж в інших 139 країнах, що зумовлено спеціалізацією України в міжнародному поділі праці за непродовольчими товарами/

У 2023 році на непродовольчі товари припало 59,08% експорту України, або 25,66 млрд дол. У 2023 році на продовольчі товари припало 59,08% експорту України, або 25,66 млрд дол. США, а на непродовольчі товари - 40,92%, або 17,77 млрд дол. (рис. 3.2). Проте з 2001 року цей показник скоротився на 29,07%, з яких 24,75% припало на період вступу України до СОТ У середньому з 2001 до 2023 року експорт продовольчих товарів України щорічно збільшувався на 17,12%, а непродовольчих - на 7,37%. У період вступу до СОТ експорт продовольчих товарів України збільшився на 13,46%. експорт продовольчих товарів збільшився на 13,46%, а непродовольчих - знизився на 0,69%. Це фактично свідчить про те, що встановлення вищого рівня тарифного й нетарифного захисту для непродовольчого сектору внаслідок вступу до СОТ відіграло певну роль у

зміні відповідних показників. Макроекономічна нестабільність в Україні внаслідок світової фінансової кризи й воєнних дій на території України також сприяла зниженню експорту й імпорту в період з 2008 по 2023 рік.

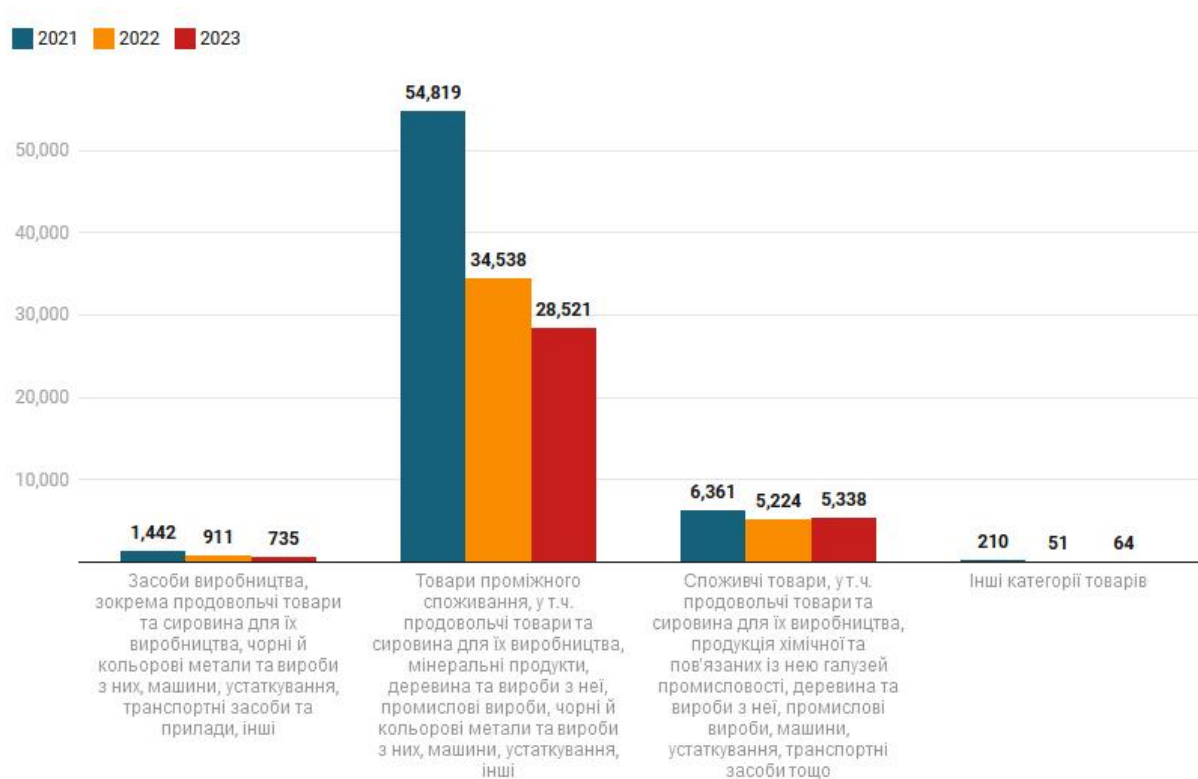

Рис. 3.2. Динаміка товарної структури експорту України

За: [67]

Питома вага продовольчих товарів у імпорті України дорівнювала у 2023 р. 83,3% або 41,170 млрд дол. США, а непродовольчих – 16,7% або 8,3 млрд дол. США (рис. 3.3).

Це співвідношення імпорту продовольчих і непродовольчих товарів до імпорту України залишається практично незмінним з 2001 року. Вступ до СОТ і зниження тарифного й нетарифного захисту вітчизняних виробників продовольства, яке відбулося після цього, не справили істотного впливу на співвідношення імпорту продовольчих і непродовольчих товарів до експорту України з 2001 до 2023 р. темпи зростання продовольчого і непродовольчого імпорту України були практично однаковими - 11,42% і 11,14% відповідно. Це було пов'язано з необхідністю збільшення імпорту непродовольчих

товарів для внутрішнього споживання в міру того, як національні економіки переходили на виробництво продуктів харчування. Однак з погляду тарифного захисту членів СОТ у продовольчому секторі, спеціалізація експорту на непродовольчих товарах є більш вигідною для України: у 2008-2023 роках темпи зростання імпорту України були майже вчетверо вищими, ніж у 2001-2008 роках, що було зумовлено макроекономічною нестабільністю внаслідок світової фінансової кризи й воєнних дій.

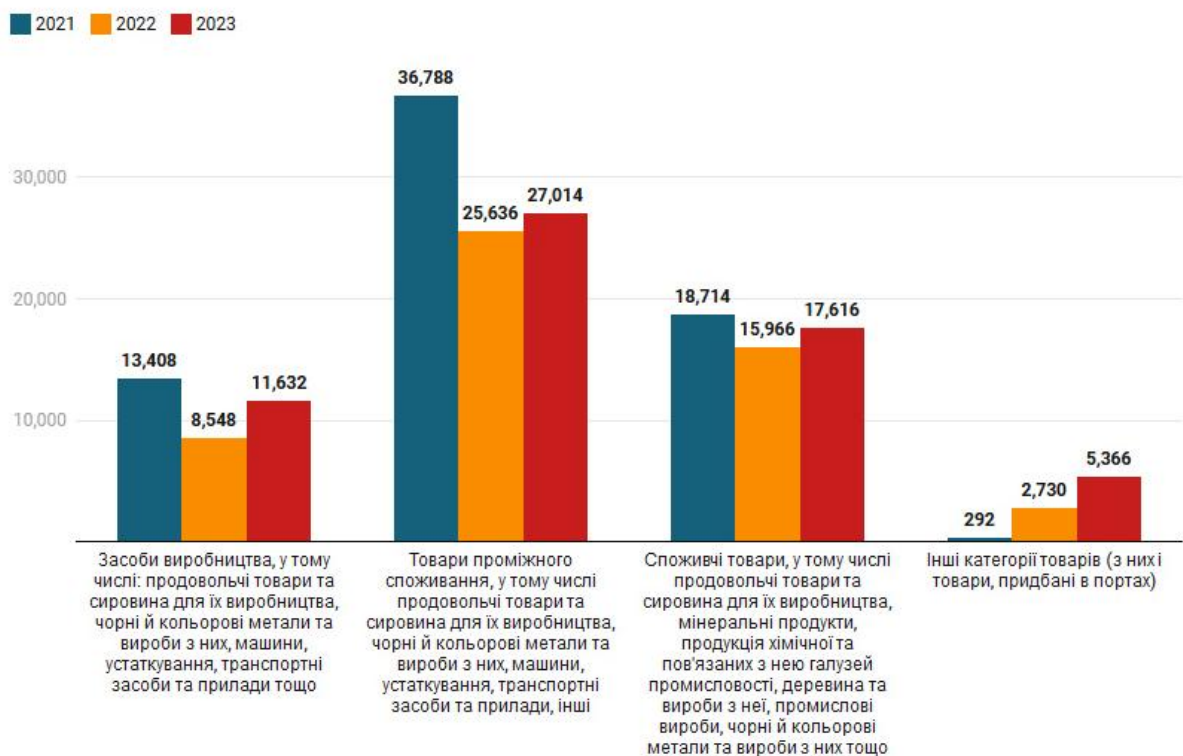

Рис. 3.3. Динаміка товарної структури імпорту України

За: [67]

Таким чином, в межах СОТ важливим напрямом діяльності України є ініціювання нею розв'язання зовнішньоторговельних спорів, яке у СОТ зводиться до захисту власних політичних (як противаги) й економічних інтересів, а також інтересів транснаціональних компаній, особливо в українсько-австралійському спорі. Більшість зовнішньоторговельних спорів України припадає на пострадянські країни, але, як показав попередній аналіз, тенденція розвитку торгівлі з цими країнами не була східною, що знижує

цінність отриманих результатів. Це можна пояснити високою вартістю пошуку інформації про ринок на інших ринках. Таким чином, оскільки участь України в механізмах врегулювання зовнішньоторговельних спорів ґрунтується не на широкому використанні державно-приватного партнерства, а скоріше є результатом лобіювання окремими зацікавленими сторонами своїх інтересів, трансформація міжнародної торговельної системи в рамках механізму врегулювання суперечок СОТ на даний час не має суттєвого значення; розбіжність між прогнозними й фактичними темпами зростання ВВП й експорту України з моменту вступу до СОТ, на наш погляд, є проблемою, яка може призвести до виникнення проблем. Так, за даними Інституту економічних досліджень і політичних консультацій (Україна), Копенгагенського економічного інституту (Нідерланди) й Інституту східноєвропейських досліджень (Німеччина), інтеграція до режиму СОТ мала принести Україні додаткове зростання ВВП на 2,6% у середньостроковій і 5,7% у довгостроковій перспективі [24]. Однак із 2009 до 2023 року темпи зростання ВВП України становили меншу величину, ніж це передбачалось.

3.2. Напрями розвитку українського зовнішньоторговельного сектора в умовах євроінтеграції й членства в СОТ

В сучасних умовах розвиток українського зовнішньоторговельного сектора і його інтеграція членів у міжнародну торговельну систему залежить багато в чому від трансформації його інституційного середовища. Як свідчать результати побудови гравітаційної моделі, наведені в розділі 2, ефект від членства в СОТ й ЗВТ буде позитивним тільки в тому разі, якщо інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі буде трансформоване не тільки формально, а й на рівні трансляції «правил гри» рамкової програми СОТ у «поведінкові моделі» в суспільстві.

Для розв'язання завдання забезпечення глибокої інтеграції України в міжнародну торговельну систему через розвиток внутрішнього інституційного середовища необхідно трансформувати інституційне

середовище сектору зовнішньої торгівлі «зовні» й внутрішнє середовище «зсередини» (рис. 3.4).

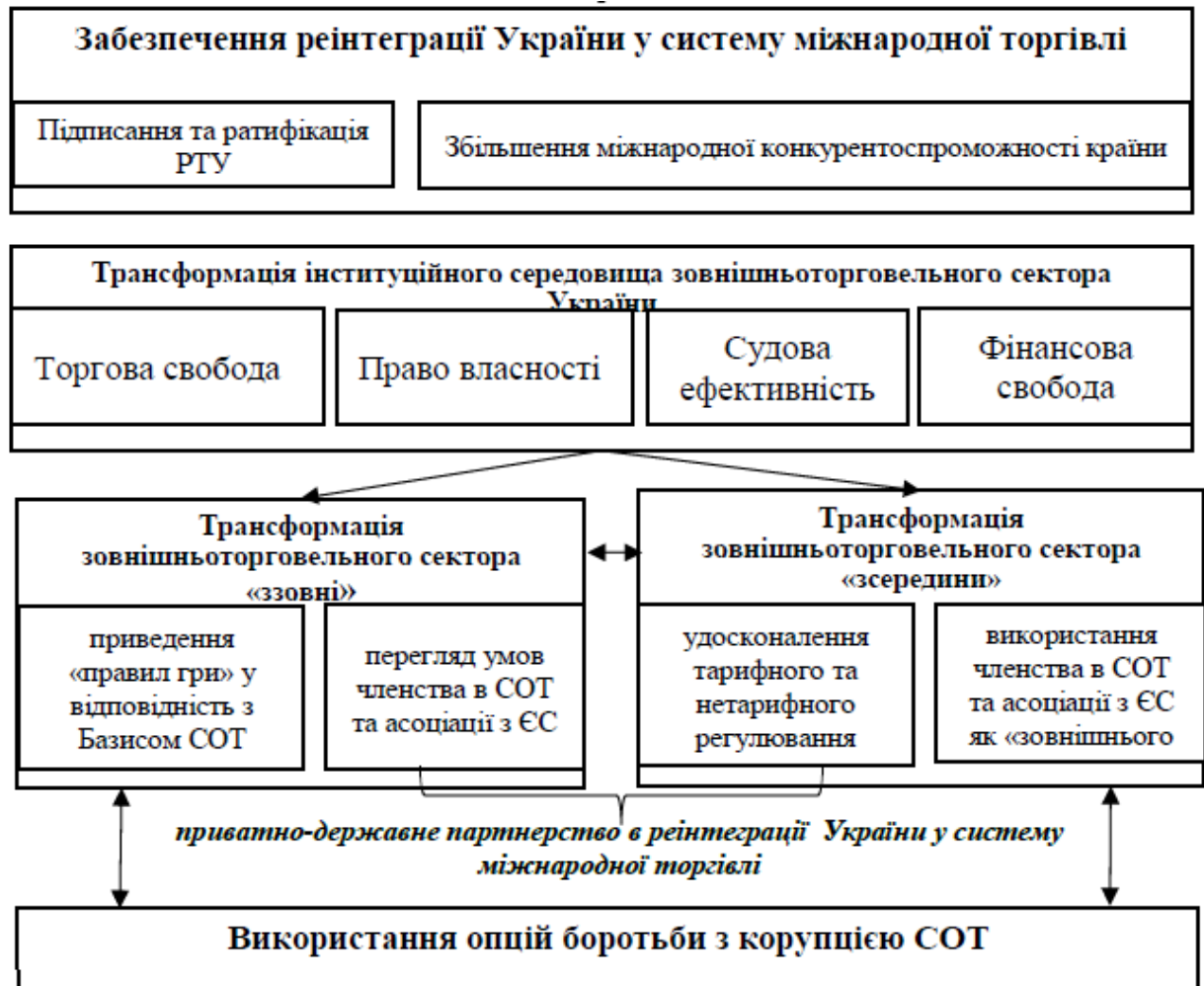

Рис. 3.4. Напрями інтеграції України в міжнародну торговельну систему через розвиток внутрішнього інституційного середовища

За: побудовано автором

Тому для розв'язання питання щодо розвитку внутрішнього інституційного середовища України доцільно використати результати гравітаційного моделювання на основі партнерів України з імпорту. Це пов'язано з тим, що Україна, як країна-експортер, продемонструвала, що трансформація інституційного середовища в секторі зовнішньої торгівлі лише формалізована. У результаті неможливо визначити, які інституційні чинники мають найбільший вплив на зростання українського експорту.

Таким чином, перетворення інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі України «ззовні» - у разі ухвалення нових багатосторонніх угод, приєднання України до багатосторонніх угод СОТ або перегляду умов вступу України до СОТ й асоціації з ЄС - приводить «правила гри» у відповідність до рамок СОТ Лише на засадах: використання вступу до СОТ й членства в ЄС як «зовнішніх якорів» для протидії корупції в СОТ Заклики до реформ DSU Захист торгівлі в СОТ Угоди у контексті діяльності СОТ СОТ як перемовин Результати гравітаційного моделювання, наведені в розділі 2, також показують, що найбільш важливими аспектами формування внутрішнього інституційного середовища є захист прав власності, ефективність судової системи й фінансова свобода.

Для трансформації сектору зовнішньої торгівлі України зсередини, окрім удосконалення тарифного й нетарифного регулювання на прикордонному рівні на основі державно-приватного партнерства, необхідно використати вступ до СОТ і Союзу ЄС як «зовнішній якор» для розвитку всіх секторів і перетворення «поведінкової типології», прийнятої в суспільстві, на «правила гри». Правила» мають бути приведені у відповідність. Трансформація сектору зовнішньої торгівлі «зсередини» і трансформація сектору зовнішньої торгівлі «ззовні» є взаємопов'язаними, оскільки зміни в структурі СОТ з ухваленням нових угод і переглядом умов вступу встановлюють нові рівні зв'язків, що дають змогу трансформувати інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі «зсередини». Для України все це неможливо без ефективної боротьби з корупцією, особливо в рамках опцій СОТ.

Удосконалення тарифного й нетарифного регулювання передбачено Законом України від 8 лютого 2008 р. «Про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування й зниження вартості експортного кредиту», який передбачає функціонування експортних кредитних агентств (ЕКА) у формі приватних акціонерних товариств (ПрАТ). Закон передбачає функціонування

експортних кредитних агентств (ЕКА) у формі приватних акціонерних товариств (ПрАТ). Однак слід зазначити, що створення ЕКА - це єдиний крок і єдиний механізм розширення експорту України, передбачений Законом; ЕКА існують у багатьох країнах і створюються у формі приватних, державних і змішаних компаній. Приватні агентства ЕКА зустрічаються рідше, ніж державні, і зазвичай працюють під контролем держави. Приватні ЕКА діють у Німеччині (Euler Hermes), Франції (COFACE) і Нідерландах (Atradius). Національні експортні кредитні агентства створені в США (Eximbank), Японії (NEXI) і Великій Британії (ECGD).¹⁸⁵ У таких країнах, як Бразилія (SBCE), Іспанія (CESCE) і Швеція (SEK), діють імпортно-експортні агентства змішаної форми власності.¹⁸⁶ ЕКА можуть бути інтегровані в міжнародні організації (Бернський союз) або створені на багатосторонній основі (наприклад, Європейський банк реконструкції й розвитку, Європейський інвестиційний банк, Ісламський банк розвитку, Міжнародний фонд розвитку ОПЕК). Статутний капітал ПАТ «Українське кредитно-експортне агентство» становить 200 мільйонів гривень і фінансується з державного бюджету. ЕКА України було створено з метою переходу від експорту сировини до експорту товарів і послуг з вищою доданою вартістю, зокрема через розвиток і підтримку МСП, через страхування, перестраховування й гарантії за контрактами, що гарантують розвиток експорту, часткову компенсацію відсотків за експортними вимогами, консалтинг. Він захищає експортерів від ризику фінансових втрат. Однак у Статуті Національного експортно-імпортного банку України зазначено, що він надає кредитно-фінансову підтримку й гарантії за експортно-імпортними операціями, що дублює функції ЕКА. Крім того, створення механізму компенсації відсотків за експортними кредитами може розглядатися як експортна субсидія, що прямо суперечить нормам СОТ.

Наступні кроки щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників включають:

- досягнення консенсусу щодо змін до Закону «Про забезпечення масштабного розширення експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом зниження витрат на страхування, гарантії й експортні кредити» й ухвалення відповідних змін;

- інтеграцію ЕКА у сферу регулювання й переглянути незастосування Закону, Закону про державне майно й інших законів до ЕКА. У законі багато невідповідностей, а його неоднозначне тлумачення призводить до ризику корупції.

Ризик корупції виникає на всіх етапах процесу ухвалення рішень щодо страхування, перестраховування продуктів і надання гарантій компаніям. Тому до закону необхідно внести суттєві зміни, щоб мінімізувати корупційні ризики й гармонізувати його з відповідним чинним законодавством. Водночас слід зазначити, що створення експортно-кредитних агентств має вирішальне значення для просування продукції українських підприємств обробної промисловості на світовий ринок. Важливим кроком на шляху до збільшення експорту України є поліпшення умов для зовнішньої торгівлі: за оцінками ВЕФ, спрощення імпорتنих й експортних операцій може сприяти зростанню міжнародної торгівлі на 3-5% [27].

За даними СОТ, участь у глобальних ланцюжках створення вартості й темпи економічного зростання прямо пропорційні як для країн, що розвиваються, так і для розвинених країн. Угода про спрощення процедур торгівлі, ухвалена на Міністерській конференції в Найробі, має критичне значення для України, оскільки субіндекси міжнародної торгівлі перешкоджають українському експорту, як це було обговорено в розділі 3.1. Уряд України має бути більш ініціативним у поліпшенні торговельних процедур, у тому числі шляхом реалізації Угоди про поліпшення умов торгівлі. Необхідно створити національну комісію, до якої увійдуть представники бізнесу, державних відомств й Експортно-імпортного комітету. Ці органи мають розробити й реалізувати національну стратегію щодо поліпшення торговельних процедур відповідно до Угоди.

Тому пріоритетними напрямками вдосконалення тарифного й нетарифного регулювання України в контексті вступу до СОТ й Союзу ЄС є:

1) подальше впровадження й вдосконалення «Закону про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування й зниження вартості експортного кредиту»;

2) створення Національної комісії з розроблення й реалізації національної стратегії удосконалення торговельних процедур відповідно до Угоди СОТ про удосконалення;

3) створення Національної комісії з розроблення й впровадження національної стратегії удосконалення торговельних процедур відповідно до Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі.

4) гармонізація митного законодавства й перетворення митниці на регуляторний, а не фіскальний орган;

5) налагодження діалогу з торговельними партнерами задля виявлення корупційних схем у зовнішній торгівлі України;

6) удосконалення системи «єдиного вікна» й електронного декларування;

7) поліпшення міжвідомчої взаємодії задля підвищення ефективності й прозорості управління імпортом і експортом;

8) поліпшення зовнішньоекономічної механізмів удосконалення збору й обміну інформацією про учасників й суб'єктів діяльності;

9) законодавче закріплення тривалості й змісту етапів і процедур імпортно-експортних операцій;

10) створення державно-приватного партнерства для підвищення рівня ефективності й прозорості імпортно-експортного контролю;

11) перегляд існуючих тарифних ставок і нетарифних бар'єрів на основі аналізу структури імпортно-експортних операцій з 2014 по 2024 рік.

Основою механізму формування інституційного середовища країни є ефективна боротьба з корупцією, і СОТ має варіанти щодо цього, тому боротьбу з корупцією можна розглядати як частину трансформації. Хоча СОТ

не має угоди конкретно щодо корупції, її можна вирішити за допомогою таких чотирьох варіантів.

Таким чином, для реінтеграції України в міжнародну торговельну систему необхідно розвивати інституційне середовище сектору зовнішньої торгівлі. Оскільки процеси трансформації системи інституційного середовища лише формалізуються, Україні доцільно визначити пріоритетні напрями розвитку зовнішньоторговельного сектору. Це і трансформація інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі «ззовні» через приведення «правил гри» у відповідність до рамок СОТ, і трансформація інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі «зсередини» через удосконалення тарифного й митного регулювання в рамках рівня, встановленого СОТ й ЄС, а також використання СОТ й ЄС як Використання СОТ й Союзу ЄС як «зовнішніх якорів». Однією з можливостей використання СОТ як «зовнішнього якоря» є використання антикорупційної опції СОТ, що є пріоритетною для України й не дає їй змоги отримати доступ до переваг членства в СОТ й ЄС.

Висновки до розділу

1. Поточне становище України в міжнародній торговельній системі фактично свідчить про те, що членство в СОТ й Угода про асоціацію з ЄС не дозволили їй отримати всі вигоди, які експерти прогнозували від повноцінної участі у СОТ. Це зумовлено: 1) світовою фінансовою кризою; 2) макроекономічною нестабільністю України; 3) невідповідністю між встановленим рівнем захисту вітчизняних виробників і змінами в структурі економіки; 4) незмінною невідповідністю між «правилами гри» й «типами поведінки», що зберігається, а також лише частковою трансформацією інституціонального середовища сектору зовнішньої торгівлі України, що зумовлено такими факторами, як. Як видно з оцінки інституційного середовища України на основі Індексу економічної свободи, Індексу глобальної конкурентоспроможності й Індикаторів управління Світового

банку, за роки після вступу до СОТ Україна неефективно використала можливості для трансформації інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору зсередини. Використання Україною інструменту захисту й регулювання вітчизняних виробників у рамках СОТ було засноване не на аналізі економічних інтересів і перспектив, а на внутрішніх політичних інтересах, транснаціональних корпораціях або протидіючих впливах.

2. Реінтеграція України в міжнародну торговельну систему, що суперечила її зовнішній торгівлі з іншими членами СОТ, повинна ґрунтуватися на державно-приватному партнерстві, у тому числі на необхідності співробітництва вітчизняних виробників на базі міжнародних організацій й міжнародних організацій. Для оцінювання інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі використовувалися такі показники, як індекс економічної свободи, інституційний стовпець індексу світової конкурентоспроможності й показники управління Світового банку. Моделювання ґрунтувалося на даних країн, що експортують товари в Україну (перша група моделей), і країн, з яких Україна експортує товари (друга група моделей). Країни, які не є постійними партнерами України, були виключені з бази даних, оскільки неможливо проаналізувати вплив інституціонального середовища зовнішньоторговельного сектору України на зовнішню торгівлю впродовж усього періоду спостереження. Також було зроблено спробу включити до гравітаційного моделювання фіктивні змінні «СНД» і «ЄС», які характеризують напрямки торговельних потоків залежно від вступу України до СНД і ЄС. У результаті було побудовано сім гравітаційних моделей по Україні з глибиною спостереження 20 років.

3. Результати гравітаційного моделювання на основі показників управління Світового банку свідчать, що рівень корупції в Україні й її партнерах є вирішальним фактором, який негативно впливає на експорт України, що також фактично свідчить про формальний характер розвитку сектору зовнішньої торгівлі. Лише формальна боротьба з корупцією

поглиблює негативні наслідки і не дає змоги перетворити формальні інститути, засновані на стандартах ЄС, на «правила поведінки». Якщо інституційне середовище зовнішньоторговельного сектора розвиватиметься за іншими моделями, експорт України може збільшитися на 75-281 %. Пріоритетним завданням України є перетворення інституціонального середовища зовнішньоторговельного сектора зсередини. Для цього необхідно переглянути наявні тарифні ставки й нетарифні бар'єри на основі аналізу імпортерів й експортерів операцій України, спростити митні процедури й вдосконалити тарифне й нетарифне регулювання зовнішньоторговельного сектору з погляду використання членства в СОТ і Союзу ЄС як «зовнішнього якоря». Згідно з результатами гравітаційного моделювання на прикладі країн-імпортерів України, розвиток таких галузей інституційного середовища сектору зовнішньої торгівлі, як свобода торгівлі, до рівня ЄС може збільшити експорт України на 2%, ефективність судової системи - на 42%, права власності - на 54% й фінансову свободу - на 60%. Однак, як показують результати гравітаційного моделювання для України як країни-експортера, це неможливо без подолання корупції.

ВИСНОВКИ

1. Здійснивши систематизацію теоретичні засади досліджень розвитку міжнародної торговельної системи в контексті глобальної інституціоналізації, тим самим продемонструвавши відсутність консенсусу серед вітчизняних науковців щодо логіки теоретико-категоріального апарату досліджень глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи; розділення інституційної й організаційної складових СОТ; покращення інтерпретації зв'язку понять «інститут» й «організація» і демонстрація недоцільності використання терміна «інститут». Нижче наводиться короткий виклад результатів дослідження. Глобальна інституціоналізація - це процес, що характеризується впорядкуванням, стандартизацією й формалізацією міжнародних торговельних відносин за умов глобального розвитку, зближенням «типів поведінки» і «правил гри», лібералізацією міжнародної торгівлі й виникненням міжнародних організацій й інститутів, таких як СОТ, спрямованих на регулювання торговельних і політичних відносин країн-учасниць.

2. На основі ретроспективного аналізу у статті виокремлено чотири етапи глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи, що ґрунтуються на появі якісно нових зрушень у процесі трансформації глобального інституційного середовища. Це дало змогу встановити причини блокування подальшої лібералізації під час Дохійського раунду переговорів і передумови п'ятого етапу розвитку міжнародної торговельної системи, що починається з ухвалення рішень абсолютною більшістю членів СОТ та/або підвищення ролі зрілих регіональних торговельних органів. Це веде до формування дворівневої системи міжнародної торгівлі, в якій не тільки СОТ, а й РТУ відповідають за глобальну інституціоналізацію міжнародної торговельної системи.

3. Узагальнення методологічного апарату дослідження глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи дало змогу побудувати низку гравітаційних моделей з інституціональними параметрами й

фіктивними змінними. Це дало змогу оцінити потенційне зростання зовнішньої торгівлі України шляхом апроксимації відповідних параметрів до рівня ЄС у контексті використання вступу до СОТ як «зовнішнього якоря» й продемонструвати переважний напрямок розвитку зовнішньоторговельного сектору України.

4. Вивчення трансформації міжнародної торговельної системи до СОТ дало змогу визначити, що будь-який із пунктів звіту Робочої групи можна віднести до однієї із семи функціональних категорій. На основі цих категорій за допомогою алгоритмічного процесу визначення умов «СОТ-плюс», «СОТ-негативних» і «СОТ-нейтральних» було встановлено, що трансформація міжнародної торговельної системи відбувається за рахунок пунктів доповідей Робочої групи держав-членів, які містять «запевнення про реалізацію рамкової програми СОТ» і «додаткові митні поступки».

5. Визначення місця регіональних торговельних угод у процесі подальшої лібералізації міжнародної торговельної системи. Більшість труднощів, які призвели до затримок у завершенні лібералізації міжнародної торговельної системи в рамках Дохійського раунду переговорів, можуть бути вирішені шляхом глибшої інтеграції в РТУ. Це говорить про те, що вони можуть бути вирішені. Це дає змогу країнам встановлювати у своїх відносинах правила і зобов'язання, які не можуть бути узгоджені на багатосторонньому рівні в рамках СОТ. На основі аналізу екстериторіальної й внутрішньорегіональної торгівлі основних РТУ зроблено висновок, що дворівнева система міжнародної торгівлі, яка фактично свідчить про початок нового етапу глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи, ще не сформувалася, а отже, СОТ наразі покликана відіграти важливу роль у подальшій лібералізації.

6. Вирішення зовнішньоторговельних суперечностей має вирішальне значення для глобальної інституціоналізації міжнародної торговельної системи, оскільки забезпечує відповідність торговельних режимів держав-членів СОТ принципам і правилам, встановленим у рамках СОТ. Усунення

обмежувальних заходів у процесі розв'язання зовнішньоторговельних суперечностей призведе до внутрішньої трансформації інституційного середовища зовнішньоторговельних секторів країн-членів СОТ; для підвищення ефективності регулювальних інструментів СОТ необхідно розширити участь СОТ у консультаціях, посилити роль органів СОТ й домогтися скасування обмежувальних заходів з боку торговельних партнерів.

7. Дослідження принципів регулювання зовнішньоторговельного сектору України в контексті вступу до СОТ показало, що Україна не використала ефективно можливість розвивати свій зовнішньоторговельний сектор «зсередини», зокрема, для вирішення суперечностей з іншими членами СОТ. Натомість вона перебувала під впливом внутрішніх політичних інтересів і транснаціональних корпорацій, що фактично свідчить про невідповідність між «правилами гри» і «типами поведінки». Тому інституційна й функціональна схема реінтеграції України до міжнародної торговельної системи має ґрунтуватися на державно-приватному партнерстві, що підвищить цінність результатів розв'язання конкретних зовнішньоторговельних суперечностей між Україною й іншими членами СОТ і сприятиме розвитку зовнішньоторговельного сектору України.

8. Оскільки Україна не має ефективних засобів для зміни умов членства в СОТ й ЄС на свою користь, аналіз імпортно-експортних операцій України Виходячи з результатів аналізу, пріоритетним завданням для України є трансформація сектору зовнішньої торгівлі зсередини через перегляд існуючих тарифних й нетарифних бар'єрів відповідно до стандартів СОТ і Важливою можливістю для України під час вступу до СОТ як «зовнішнього якоря» є використання антикорупційних можливостей СОТ, тобто механізмів врегулювання зовнішньоторговельних суперечок і рамок СОТ щодо засобів правового захисту торгівлі. Проведена побудова моделі показує, що на відміну від інших країн-експортерів не існує кореляції між розвитком інституціонального середовища зовнішньоторговельного сектору України й експортом товарів і послуг. Це фактично свідчить про те, що його розвиток

має частковий характер, тобто не передбачає переходу від «правил гри» до «типів поведінки». Наприклад, результати гравітаційного моделювання на основі показників управління Світового банку показують, що рівень корупції в Україні й її партнерах є вирішальним фактором, який чинить негативний вплив на експорт України, що також фактично свідчить про те, що розбудова інституціонального середовища в секторі зовнішньої торгівлі є формальністю. Навпаки, створення інституційного середовища в зовнішньоторговельному секторі до рівня середнього по ЄС сприяло б збільшенню зовнішньої торгівлі товарами України з членами СОТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г., Іванов Є.І. Вплив угоди про асоціацію між Україною й Євросоюзом на митно-тарифне регулювання й зовнішньоторговельний режим сторін // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. 2018. №. 3. С. 4-15.
2. Бабецька-Кухарчук О. А., Морель М. Перехід до ринку і його впливу на міжнародну інтеграцію. Київ, 2033. 44 с.
3. Бабецька-Кухарчук О. А., Морель М. Роль ринкових інститутів в процесі інтеграції України у світову економіку // Економічний журнал Вищої школи економіки. 2024. Т. 8, № 12. С. 197-225.
4. Беренда С.В. Еволюція економічної інтеграції у країнах Європи : моногр.. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. 166 с.
5. Беренда С.В., Зельцер І.І. Господарська інтеграція України з країнами Євросоюзу у контексті утворення глобальних й регіональних ланцюгів доданої вартості // Соціальна економіка. 2024. №1 (51). С. 16-26.
6. Великий латинсько-український словник. URL : <http://linguaeterna.com/vocabula>.
7. Боше П., Бекетов С. Вступ до права Світової організації торгівлі. К.: Ін Юре, 2021. 100 с.
8. Буссел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і допов.). К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2019. 1726 с.
9. Веблен Т. Теорія інституційних змін. Київ : Профкнига, 2023. 183 с.
10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: http://www.un.org/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml.
11. Г'юм Д. Трактат про людську природу. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2013. 552 с.
12. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ : Дух і Літера, 2010. 606 с.
13. Григорова-Беренда Л.І., Шуба М.В. Теорія й практика зовнішньої торгівлі : навчальний посібник. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018 138 с.

14. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
15. Дерябіна М.А. Інституційні аспекти постсоціалістичного періоду // Проблеми економіки. 2021. № 2. С. 108–124.
16. Дітер Е. Угоди щодо інформаційних технологій : досвід Індії // Вісник ТПП. 2024. №. 2/2. С. 92-114
17. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки. (Питання теорії і методології) : монографія. Харків : Вид-во НУА, 2022. 320 с.
18. Довгаль О.А. Регіональні торговельні угоди як чинник подальшої лібералізації міжнародної торгівлі // Бізнес Інформ. 2023. № 5. С. 76–80.
19. Довгаль О.А. Світогосподарська взаємодія у інтегрованому глобальному світі: динаміка та специфіка // Трансформація МЄВ в епоху глобалізації : колективна монографія. Харків, 2022. С. 48–63.
20. Дюркгейм Е. Соціологія. Предмет, метод, призначення. Кт : Канон, 2025. 352 с.
21. Єфіменко І. А. Особливості глобальної інституціоналізації економіки у трансформаційний період // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Економіка. 2022. Вип. 10. С. 50–57.
22. Іншаков О.В., Фролов Д.П. Лінгвістика інституційної економіки // Соціальні і гуманітарні науки. Серія 6. 2020. № 4. С. 30-36.
23. Іншаков О. В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів // Економічна теорія. 2021. № 1. С. 52-64.
24. Конвертер історичних валютних курсів Onada. URL : <https://www.oanda.com/>.
25. Колекція словників та енциклопедій. URL : <http://gufo.me>.
26. Корнійчук Б.В. Інституційна економіка : навч. посібник. Київ : Гайдарія, 2016. 255 с.
27. Лакатос И. Методологія наукових досліджень // Питання філософії. 2022. № 4. С. 147-285.

28. Лозинська Т.М. До проблем вживання термінів «інститут» і «інституція» у контексті інституціонального аналізу // Бізнес Інформ. 2024. №7. С. 8–13.

29. Мазур О. Є. Систематизація підходів до визначення категорії «інститут» // Економіка розвитку. 2022. № 1. С. 41-47. URL: <http://nbuv.gov.ua/>.

30. Майбурд Є. М. Генеза економічної думки. Київ : Діло, 2020. 580 с.

31. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України у системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посібник. К : КНЕУ, 2023. 496 с.

32. Мосс М. Суспільство. Київ : КДУ, 2019. 416 с.

33. Несинова С. В. Правовий інститут: генеза виникнення та перспективи розвитку // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2024. Т. 1, Вип. 1. С. 14-20. URL : <http://www.lj.kherson.ua/>.

34. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198с.

35. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія / за ред. М.О. Кизима, І.Ю. Матюшенка, С.В. Беренди. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2022. 212 с.

36. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Регіональні торговельні угоди як інструмент політики економічного патріотизму в контексті інтеграційного неопротекціонізму // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». Ужгород : Гельветика, 2022. Вип. 16. № Ч.2. С. 67–73.

37. Парсонс Т. Про соціальні системи. Київ : Академічний проект, 2022. 834 с.

38. Резнікова Н.В. Стратегії інтернаціоналізації у телекомунікаційному секторі: особливості регулювання міжнародної торгівлі // Міжнародні

відносини Серія «Економічні науки». 2023. № 9. URL : <http://journals.iir.kiev.ua/>.

39. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Перспективи трансформації торговельних відносин України у контексті становлення нових центрів стратегічного партнерства // Економіка та держава. 2023. № 9. С. 6-13.

40. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Перспективи укладання й потенційні економічні ефекти регіональних торговельних угод в Північно-Східній Азії : аспекти незалежності у контексті нового регіоналізму // Інвестиції : практика та досвід. 2023. № 21. С. 29-36.

41. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в контексті транснаціоналізації виробничих відносин // Інвестиції : практика та досвід. 2023. № 16. С. 22-28.

42. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Проблема реглобальної інституціоналізації світової економіки в умовах незалежності: нові виклики глобальному регулюванню // Інвестиції : практика та досвід. 2024. № 9. С. 5-10.

43. Резнікова Н.В., Рубцова М.Ю., Рилач Н.М. Інституційні важелі міжнародної конкурентоспроможності національної інноваційної системи : проблема вибору інструментів стимулювання інноваційних підприємств // Ефективна економіка. 2023. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

44. Сардж С. Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів : дис. докт. екон. наук. Дніпро, 2023. 586 с.

45. Світова економіка : підручник / за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 268 с.

46. Смелзер Н. Соціологія : пер. з англ. К. : Фенікс, 2022. 688 с.

47. Сміт А. Збірник наукових праць. Київ : Ексмо, 2007. 958 с.

48. Сорокіна С. Г. Торстейн Веблен і його книги. Київ : Прогрес, 2004. 348 с.

49. Сухорукова М. О. Глобальна інституалізація : сутнісні характеристики й етапи розвитку // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2024. №. 4. С. 83-93.
50. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колективна монографія / за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. 318 с.
51. Український класифікатор товарів ЗЕД 2024. URL: <http://ares.ua/uk/codesearch>.
52. Устав ООН. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_0110.
53. Ущатовський Ю. Київська економічна школа XIX ст. у контексті зародження інституціоналізму // Економіка України. 2022. № 2. С. 70–77.
54. Фролов Д. П., Шулімова А. А. Система інституцій і механізм інституалізації соціально-відповідальних підприємств // Вісник КНЕУ. 2019. № 1 (22). С. 18–27.
55. Фролов С. С. Соціологія організацій. Київ : Основи, 2019. 304 с.
56. Фукодід. Історія. К.: «Наука», 2022. 597 с.
57. Фуруботн Е., Ріхтер Р. Інститути і економічна теорія. К. : Генеза, 2015. 702 с.
58. Халатур С.М. Розвиток зовнішньої торгівлі України як вектор вирішення глобальної продовольчої проблеми // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. № 6 (3). С. 120-123.
59. Ходжсон Дж. М. Інститути і індивіди в економічній теорії // Економічний вісник. 2023. Том 1, № 4. С. 11-33.
60. Ходжсон Дж. Економічна теорія і інститути. Київ : Діло, 2023. 466 с.
61. Шестопалова П. М. Діяльність міжнародних інститутів // Новий університет. 2019. №. 5 (51). С. 167-195.
62. Шолом А. С. СОТ в системі міжнародних інституцій // Актуальні питання економічних наук : матеріали V Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Запоріжжя, 9-10 червня 2023 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 21-27.

63. Шолом А.С. Дохійський раунд як платформа для створення дворівневої системи багатосторонньої торгівлі // Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин : матеріали XII науково-практичної конференції молодих вчених (м. Харків, 31 березня 2022 р.). Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2022. С. 413-417.

64. Еггертссон Т. Економічні інститути. Київ : Діло, 2021. 408 с.

65. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. Institutions as a fundamental cause of long-run growth // Handbook of economic growth. 2022. No. 1. P. 385-474.

66. Anderson J. E. NS Trade with Weak Institutions // National Bureau of Economic Research, 2023. №. w24251. P. 15-45.

67. Anderson J.E. Trade and informal institutions // Handbook of International Trade : Economic and Legal Analysis of Laws and Institutions. 2019. No. 2. P. 10-56.

68. Anderson J.E. Why do nations trade (so little)? // Pacific Economic Review. 2020. No. 5. P. 115-136.

69. Annual Report 2023. WTO. URL : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/.

70. Appendix A. Methodology and Computation of the GCI 2017-2023. URL : <http://reports.weforum.org/>.

71. Araujo L., Mion G., Ornelas E. Institutions and export dynamics // Journal of International Economics. 2021. No. 98. P. 2-22.

72. Ayeres C. The Theory of Economic Progress. Chapel Hill : University of North Carolina Pres. URL : <http://cas.umkc.edu/econ/Institutional/Readings/>.

73. Aziz N., Hossain B., Mowlah I. Does the quality of political institutions affect intra-industry trade within trade blocs? The ASEAN perspective // Applied Economics. 2019. Vol. 50, No. 33. P. 3560-3576.

74. Babetskaia-Kukharchuk O. A. On measurement of institutions in trade, growth, and investment studies // 2023. Vol. 9, No. 4. P. 505-539.
75. Babetskaia-Kukharchuk O. Does Accession Process Overlap with Transition Process: The Role of Acquis Communautaire in the Institutional Development of Transition Countries // Higher School of Economics Working Paper. 2023. No. WP2/2005/01. P. 1-26 .
76. Bacchus J. Was Buenos Aires the Beginning of the End or the End of the Beginning? The Future of the World Trade Organization // Cato Institute Policy Analysis. 2022. No. 841. P. 34-47.
77. Baldwin R. The World Trade Organization and the future of multilateralism // The Journal of Economic Perspectives. 2021. Vol. 30, No. 1. P. 95-117.
78. Bali Package and November 2023 decision. WTO. URL : <http://databank.worldbank.org/>.
79. Ballano V.O. US Global Hegemony in Intellectual Property and the Politics of Piracy and Resistance // Sociological Perspectives on Media Piracy in the Philippines and 2019. No. 1. P. 33-76.
80. Basu S.R., Ognivtsev V.A., Shirotori M. Building trade-relating institutions and WTO accession. 2023. URL : <http://unctad.org/en/>.
81. Bechtel M.M., Sattler T. What is litigation in the World Trade Organization worth? // International Organization. 2023. Vol. 69, No. 2. P. 375-405.
82. Berenda S.V., Panova A.V. From Overhang to Policy Space Enhancement Within WTO Negotiations // Проблеми економіки. 2023. № 2. С. 30-35. URL : <http://nbuv.gov.ua>.
83. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality. New York : Garden City, 2018. 229 p.
84. Bessonova E.A., Merschenko O.Y., Gridchina N.S. Ukraine in the WTO : Effects and Prospects // Romanian J. Eur. Aff. 2021. No. 15. P. 18-36.

85. Betz T. Trading interests: Domestic institutions, international negotiations, and the politics of trade // *The Journal of Politics*. 2021. Vol. 79, No. 4. P. 1237-1254.
86. Blutstein H. Globalization and World Trade Organization // *Global Public Administration, Public Policy, and Governance*. 2021. No. 3. P. 2712-2717.
87. Bown C.P. Mega- Regional Trade Agreements and the Future of the WTO // *Global Policy*. 2023. Vol. 8, No. 1. P. 107-114.
88. Bown C.P., Mavroidis P.C. WTO Dispute Settlement in 2015: Going Strong after Two Decades // *World Trade Review*. 2019. Vol. 16, No. 2. P. 153-156.
89. Brezis E.S., Verdier T. Political institutions and economic reforms in Central and Eastern Europe : a snowball effect // *Economic Systems*. 2023. Vol. 27, No. 3. P. 289–313.
90. Charnovitz S. Mapping the law of WTO accession in WTO at ten : Governance, Dispute Settlement and Developing Countries. URL : <http://scholarship.law.gwu.edu/>.
91. Chow D.C.K., Schoenbaum T.J. *International Trade Law: Problems, Cases, and Materials*. 3 ed. Aspen Publishers, 2023. 736 p.
92. Chronological list of dispute cases. URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/.
93. Cole W.M. Institutionalizing a global anti-corruption regime : Perverse effects on country outcomes, 1984–2022 // *International Journal of Comparative Sociology*. 2023. Vol. 56, No. 1. P. 53-82.
94. Commons J. *Institutionl Economics: Its Place in Political Economy*. New York : McMillan, 1934. 69 p.
95. Copelovitch M. S., Ohls D. Trade, institutions, and the timing of GATT/WTO accession in post-colonial states // *The Review of International Organizations*. 2022. Vol. 7, No. 1. P. 81-107.
96. Cox R.W., Wartenbe M. The politics of global value chains // *The Political Economy of Robots*. 2021. No. 6. P. 17-40.

97. Davis C.L., Wilf M. *Joining the Club : Accession to the GATT //WTO.* APSA. 2021. URL : <https://wws.princeton.edu/system/>.
98. Disputes by member. URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/.
99. Distance calculator. URL: <https://www.distancecalculator.net/>.
100. Doha WTO Ministerial 2024: ministerial declaration WT/MIN(01)/DEC/1 adopted on 20 November 2024. WTO. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/.
101. Drautzburg T. Which membership matters? External vs. internal determinants of institutional change in transition countries // Kiel Working Paper. 2018. No. 1421. P. 1-18.
102. Dutt P. Trade protection and bureaucratic corruption : an empirical investigation // Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique. 2019. Vol. 42, No. 1. P. 155-185.
103. Dutt P., Mihov I., Van Zandt T. Does WTO matter for the extensive and the intensive margins of trade? // CERP Discussion Papers. 2023. No. 8293. P. 160-192.
104. Dykha M. Transformation of Ukraine in the global institutionalization system // Actual problems of modern science. 2023. P. 173–183. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/>.
105. Eaton J., Kortum S. Trade in goods and trade in services // World Trade Evolution. Routledge, 2023. P. 82-125.
106. EBRD Transition indicators methodology. URL : <http://www.ebrd.com/cs/>.
107. Eleventh WTO Ministerial Conference. WTO. URL : https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/.
108. Evenett S. J. Aid for Trade and the “Missing Middle” of the World Trade Organization // General Governance. 2019. No. 15. P. 359-376.

Додаток А

Таблиця А.1

**Динаміка номінального ВВП у країнах Євросоюзу та окремих членах
СОТ у 2013-2023 роках, млрд Євро**

Держава-член	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Річний приріст (2013–2023)
Австрія	293,76200	318,653	323,910	333,14	344,269	357,608	369,32	385,274	397,170	381,03	406,149	112,3800
Бельгія	351,74300	386,175	392,880	403,00	416,701	430,085	445,00	460,050	478,645	459,86	502,312	150,5700
Болгарія	37,21800	42,257	42,0500	43,02	45,812	48,773	52,51	56,225	61,559	61,69	71,077	33,8600
Хорватія	47,99800	44,621	44,437	43,98	45,258	47,339	49,96	52,747	55,644	50,45	58,254	10,2600
Кіпр	19,01000	19,495	18,040	17,48	17,944	19,014	20,32	21,675	23,176	21,84	24,019	5,0000
Чехія	161,31300	162,588	159,462	157,82	169,558	177,439	194,13	210,970	225,614	215,85	238,250	76,9300
Данія	241,61400	254,578	258,743	265,75	273,018	283,110	294,88	302,329	309,526	311,70	336,719	95,1100
Естонія	16,63800	17,917	18,911	20,04	20,631	21,748	23,84	25,932	27,765	27,45	31,445	14,8100
Фінляндія	194,26500	201,037	204,321	206,89	211,385	217,518	226,31	233,462	239,858	238,08	251,520	57,1000
Франція	1992,38000	2088,804	2117,189	2149,76	2198,432	2234,129	2 297,22	2363,306	2437,635	2310,49	2500,870	508,4900
Німеччина	2546,49000	2745,310	2811,350	2927,43	3 026,180	3134,740	3267,160	3365,450	3473,260	3405,40	3,601,750	1055,2600
Греція	241,99000	188,381	179,884	177,236	176,369	174,494	176,0	179,558	183,351	165,40	181,675	-60,3200
Угорщина	108,21600	100,248	102,240	106,234	112,791	116,258	127,28	136,055	146,526	137,82	153,759	45,5400
Ірландія	187,76900	175,615	179,458	195,08	262,976	270,205	297,76	326,631	356,705	372,83	426,283	238,5100
Італія	1637,69009	1624,359	1612,751	1627,40	1655,355	1695,787	1736,59	1771,391	1796,649	1660,62	1782,050	144,3500
Латвія	24,39700	22,098	22,791	23,626	24,572	25,371	26,94	29,154	30,679	30,294	33,670	9,2700
Литва	32,69600	33,410	35,040	36,51	37,346	38,890	42,26	45,515	48,908	49,770	56,179	23,4800
Люксембург	38,12900	46,526	49,095	51,71	54,142	56,208	58,19	60,121	62,374	64,71	72,295	34,1700
Мальта	6,12900	7,365	7,944	8,71	9,997	10,541	11,91	12,955	14,048	13,04	14,681	8,6000
Нідерланди	647,19800	652,966	660,463	671,50	690,008	708,337	738,16	773,987	813,055	796,50	856,356	209,1600
Польща	366,18100	385,389	388,356	406,43	429,835	424,735	465,73	499,004	532,505	526,17	574,772	208,5900
Португалія	179,10300	168,296	170,492	173,04	179,713	186,490	195,97	205,184	214,375	200,59	214,471	38,3700
Румунія	146,59100	139,320	142,929	150,52	160,288	167,494	186,39	206,072	224,179	220,47	241,268	93,5600
Словаччина	66,09800	73,649	74,493	76,35	80,126	81,265	84,60	89,875	94,438	93,44	98,523	32,4300
Словенія	37,92600	36,253	36,454	37,64	38,853	40,443	43,01	45,876	48,533	47,01	52,208	14,2800
Іспанія	1109,54001	1,031,104	1020,677	1,032,08	1 078,092	1114,420	1162,92	1 203,859	1 245,513	1117,89	1 206,842	97,3000
Швеція	353,31000	430,037	441,851	438,84	455,495	466,267	480,06	470,673	476,870	480,56	537,310	184,0000
ЄС	11,321,80800	11 396,31	11,516,10	11 7820,1	12 215,074	12 548,613	13 074,40	13 533,279	14 018,483	13 460,34	14 522,34	3 200,5400
Єврозона (20)	9483,13300	9387,412	9 936,144	10 169,5	10 523,092	10 817,294	11 224,17	11 599,256	11 986,134	11 456,25	12,313,11	2 829,9800

За: [102]

Таблиця А.2

**Динаміка номінального ВВП на душу населення у країнах Євросоюзу
та окремих членах СОТ у 2012-2022 рр., млрд Євро**

Держава-член	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Річний приріст (2012–2022)
Австрія	35 300	37 820	38,210	38 990	39 890	40 920	42 000	43 590	44 740	42 730	10 070	28,5%
Бельгія	32 840	34 770	35,210	35 950	36 960	37 960	39,130	40 260	41 660	39 830	10 500	32,0%
Болгарія	4880	5780	5790	5960	6380	6840	7420	8000	8 820	8 890	5450	111,7%
Хорватія	11,130	10 450	10 450	10380	10 760	11 350	12 100	12 890	13 680	12 460	3890	35,0%
Кіпр	24,170	22 570	20 930	20 510	21,170	22330	23 630	24 910	26 280	24 550	2,510	10,4%
Чехія	13 740	15 470	15,170	15 000	16 080	16 790	18330	19 850	21 150	20 170	8 530	62,1%
Данія	43 990	45 530	46 100	47 090	48 050	49 420	51,140	52,180	53,210	53 480	13 530	30,8%
Естонія	12 430	12 990	13 710	14 540	14 720	15 520	17 010	18 510	19 940	19 720	10 150	81,7%
Фінляндія	36 560	37,130	37 570	37 880	38 570	39 580	41 080	42,320	43,440	43 040	8800	24,1%
Франція	30 960	31 820	32 080	32 420	33 020	33 430	34 230	35 040	35 970	33 980	5700	18,4%
Німеччина	31 530	34,130	34 860	36 150	37 050	38 070	39 530	40 590	41 800	40 950	11 760	37,3%
Греція	21 840	17 060	16 400	16 270	16 300	16 190	16 450	16 730	17 100	15 460	-4830	-22,1%
Угорщина	10 780	10,110	10330	10 770	11 460	11 850	12 980	13 920	15 000	14,140	5060	46,9%
Ірландія	41 730	38 200	38 840	41 930	56 000	56 900	62 000	67 200	72 400	74 860	43,210	103,5%
Італія	27 660	26 990	26 740	26 980	27 480	28,210	28 940	29 580	30 080	27 940	2490	9,0%
Латвія	11 230	10 870	11320	11 850	12 430	12 950	13 900	15,130	16 040	15 940	6660	59,3%
Литва	10 210	11 180	11 850	12 480	12 860	13 560	14 950	16 250	17 500	17 810	9790	95,9%
Люксембург	77 940	87 540	90 030	92 760	95 090	96 230	97,440	98 750	100 360	102 650	34 840	44,7%
Мальта	15 160	17 530	18 650	20 120	22 450	23,130	25 490	26 700	27 830	25340	13 150	86,7%
Нідерланди	39350	38 970	39 300	39 820	40 730	41 590	43 090	44 920	46 880	45 670	9490	24,1%
Польща	9600	10 000	10 090	10 560	11 180	11 050	12 120	12 990	13 870	13 720	5460	56,9%
Португалія	16 960	16 010	16 300	16 640	17350	18 060	19 020	19 950	20 840	19 470	3880	22,9%
Румунія	7,140	6950	7150	7560	8 090	8500	9,510	10 580	11 560	11 440	5420	75,9%
Словаччина	12 230	13 620	13 760	14 090	14 780	14 960	15 570	16 500	17320	17,110	5880	48,1%
Словенія	18 760	17 630	17 700	18 250	18 830	19 590	20 820	22,140	23 230	22360	6,010	32,0%
Іспанія	24,130	22 050	21 910	22 230	23 230	23 990	24 980	25 760	26 440	23 610	1370	5,7%
Швеція	38 490	45,170	46 020	45 260	46 480	46 990	47 730	46 260	46,390	46 420	13 100	34,0%
ЄС	25 260	25 770	26 010	26 580	27 490	28,180	29320	30 290	31 300	30 030	7,170	28,4%
Єврозона	28 880	29 230	29 470	30,110	31 070	31 830	32 960	33 970	35 000	33390	7000	24,2%

За: [102]